

FUTURE
FOOD

Svensk mjölkproduktion under 40 år

Förhållanden, händelser och konsekvenser 1980–2020

Carin Martiin

| SLU Future Food Reports 24 | 2024

Svensk mjölkproduktion under 40 år: Förhållanden, händelser och konsekvenser 1980–2020

Författare: Carin Martiin, institutionen för stad och land, SLU

Publikation: SLU Future Food Reports 24

Utgivningsår: 2024, Uppsala

Utgivare: Sveriges lantbruksuniversitet, framtidsplattformen SLU Future Food

Layout: Cajsa Lithell

Omslag: Cajsa Lithell

Illustrationer: s3 Fredrik Saarkoppel

Foton: s 4: Reija Danielsson, s 12: Carin Martiin. Där fotograf inte anges i löptexten kommer fotona från Pixabay.

ISBN nummer: 978-91-8046-685-1 (elektronisk), 978-91-8046-684-4 (tryckt)

DOI: <https://doi.org/10.54612/a.742u6tbro2>

Copyright ©: CC BY-NC-ND 4.0 Internationell

Detta verk är licensierat under Creative Commons erkännande, ickekommersiell, inga bearbetningar, 4.0 Internationell. <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.sv>

SLU Future Food

SLU Future Food är en plattform som stimulerar och utvecklar tvärdisciplinär forskning och samverkan för ekonomiskt, ekologiskt och socialt hållbara livsmedelssystem.

- www.slu.se/futurefood
- SLU Future Foods nyhetsbrev
- @SLUFutureFood
- Feeding your mind
- futurefood@slu.se

SCIENCE AND
EDUCATION **FOR**
SUSTAINABLE
LIFE

Förord

I det unika arbete som presenteras i den här rapporten har Carin Martiin, agronom, agrarhistoriker och tidigare mjölkproducent gått igenom fyra decennier av bransch-tidningen Husdjur för att ge en bild av hur vardagen har sett ut och vilken dramatik som pågått hos de svenska mjölkproducenterna de senaste 40 åren – i spåren av, men också som bidragande orsak till, den stora strukturomvandling som skett.

Projektet ”Svensk mjölkproduktion under 40 år – Förhållanden, händelser och konsekvenser 1980–2020” har ingått som ett av sex projekt från tre forskningsmiljöer: SLU, Chalmers och RISE, i forskningsprogrammet ”Hållbar produktion och konsumtion av mjölk” som koordinerats av SLU Future Food. De sex projekten i programmet har finansierats genom forskningsmedel från Stiftelsen lantbruksforskning. Forskningsprogrammet som startade 2019 och pågick till december 2023 har sträckt sig från den individuella kon och gräsvallens nytta och möjligheter, till miljöpåverkan på gårdsnivå, till miljö- och folkhälsoaspekter för kostrekommendationer

För utförligare redogörelser av resultaten från forskningsprogrammet ”Hållbar produktion och konsumtion av mjölk” hänvisar vi till slutrapporterna som de övriga fem projekten har skickat till SLF samt slutrapporten gällande koordineringen av programmet. I skrivande stund är inte alla forskningsresultat publicerade, men de kommer att annonseras löpande på SLU Future Foods webb: www.slu.se/futurefood, där också slutrapporten gällande koordineringen finns.

Uppsala, januari 2024

Annsophie Wahlström

Programchef
SLU Future Food

Sammanfattning

Med fyra decennier av bransch-tidningen Husdjur som huvudsakligt källmaterial fångar här Carin Martiin, agronom, agrarhistoriker och tidigare mjölkproducent, fyra decenniers vardag och dramatik i och omkring de svenska ladugårdarna. Vad är det som har hänt, och hur har mjölkproducenter och olika företrädare för Mjölksverige resonerat?

När studien inleds vid årsskiftet 1979/80 har strukturomvandlingen redan gått hårt fram. Hur den skulle fortsätta omforma jordbruket var svårt att föreställa sig, liksom vi idag kan ha svårt att föreställa oss hur historien om svensk mjölkproduktion kommer att fortsätta, och att den kan ta olika vägar.

Facit vid utgången av år 2019 visar att antalet kor mer än halverats sedan 1980, endast en av 13 gårdar finns kvar och att den totala mjölkproduktionen minskat. Detta trots bilden av att många producenter haft en stark vilja att fortsätta med korna. Ändå blev det inte så.

Strukturrationaliseringen sågs, av olika medverkande i tidningen, som ofrånkomlig. Effektivisering och ökad avkastning upprepades ofta som det enda möjliga sättet för att stärka de kvarvarande producenterna. Man insåg dock inte riktigt att processen skulle fortsätta, och inte heller att de unga duktiga ”framtidbönderna” med ideala ladugårdar inte skulle vara det för alltid. Insikten om att även duktiga mjölkproducenter åldras har blivit särskilt tydlig genom studiens fyrtioårs-perspektiv.

På gårdsnivå kan förändringarna sammanfattas som färre men större mjölkföretag, kraftigt ökat antal kor per besättning; och en intensiv och mycket kapitalkrävande produktion med hög grad av digitalisering och automatisering. Det hela har drivits av två omfattande systemförändringar: en övergång från statligt reglerade priser och inhemskt fokus till exponering för den internationella mejerimarknaden, och ett omfattande teknikskifte i ladugårdarna. Processerna har gått snabbt och deras genomslagskraft var svåröversäglig.

Tidningen målar en bild av att man velat så väl i Mjölksverige. Producenterna har uppmuntrats i termer av framtidstro och svenska värden, och om att ”det blir snart bättre”. Man har också vidarebefordrat en stark självbild. Indirekt har dock formuleringarna indikerat en förståelig oro för framtiden. Sektorns företrädare har också sökt lösningar, även om det är oklart vad man egentligen velat rädda: korna, mjölkbönderna, gårdarna, mjölkavkastningen, den goda osten och/eller jobben runt omkring.

Innehåll

I. Inledning	5
Material och metod	7
Kon som landsbygdens ryggrad - en historisk bakgrund	9
II. Tematisk redovisning baserad på tidningen Husdjur	13
Framtidsstro, om och om igen	13
Mjölkkavkastningen	14
Mjolkpriset	15
Mjölköverskott, en enveten följeslagare	16
Ut på den globala marknaden	18
Regelverk och kontroller medverkar till uppgivenhet	21
Mejeriernas agerande och attityd mot leverantörerna	22
Konsument- och media-drivna frågor	23
Fortsätta eller sluta?	26
Att växa som företag	28
Ett nytt "tekniskt komplex" som möjliggjort mycket större besättningar	29
Kapitalkrävande byggnadsinvesteringar	33
Systemskiftet och djurhälsan	34
Att vara mjölkbonde och människa	37
III. Korta noteringar från olika delperioder 1980–2020	41
Perioden 1980–1984:	41
Perioden 1985–89:	41
Perioden 1990–94:	42
Perioden 1995–99:	42
Perioden 2000–2004:	42
Perioden 2005–2009:	44
Perioden 2010–2014:	45
Perioden 2015–2019:	46
IV. Sammanfattning och diskussion	49
Strukturomvandling och stora systemförändringar	50
Sammanfattande intryck, en friare diskussion	52
V. Bilagor, Figur 1- 10	56

I. Inledning

”Det duger inte att låta det gå som förut, det räcker inte att driva sitt jordbruk så rationellt som möjligt, avsättningen för produkterna måste även tryggas!”.

Tidningen Mjolkpropagandan (1924, nr 1, s. 5)

Citatet ovan skrevs för nästan precis hundra år sedan och har varit relevant i stort sett sedan dess. Då rådde en situation med högre produktion än konsumtion inom landet, samtidigt som den tidigare framgångsrika exporten hade vänts till en besvikelse. Samtidigt sågs produktion och försäljning av mjölk som lantbrukets och landsbygdens väg framåt, som ett sätt att hindra landsbygden att halka efter städerna, i en tid av ökad urbanisering. Även om ladugårdarna, utfodringen, tekniken och korna har förändrats sedan dess, så har flera av de grundläggande problemen och utmaningarna funnits kvar, om än med varierande intensitet. Dåtidens många små besättningar hölls under andra förhållanden än dagens, men grunderna och problemen är ganska lika: Det gäller att få ihop foder, få korna dräktiga, mjölka, ta hand om spädkalvar, hålla rent, hålla hygien i alla led, leverera, och få betalt.

Vid studiens inledning år 1980 fanns det 656 000 mjölkkor fördelade på drygt 42 000 besättningar med i genomsnitt ca 16 kor. Den totala mjölkproduktionen var 3,34 miljoner ton, i genomsnitt ca 5 090 kg per ko och år. Den här bilden av 1980 kan ge intryck av ett idylliskt utgångsläge, men redan då var många bekymrade över att korna och mjölkbönderna blivit allt färre sedan 1900-talets mitt.¹ År 1950 hade antalet kor varit 1 654 000 och antalet besättningar 267 000 med i genomsnitt 6 kor som vardera mjölkade i genomsnitt 2 930 kilo, totalt 4,85 miljoner ton per år för hela Sverige.²

År 1980 var en stor del av ladugårdarna utrustade med rörmjolkning och mekanisk utgödsling, vilket inte varit lika vanligt ett decennium tidigare. Många mindre besättningar, med 5, 10 eller 15 kor, hade maskinmjolkning med spann, grep och skottkärra. I de allra flesta ladugårdarna stod korna uppbundna, i lång- eller kortbås, även om det fanns ett mindre antal större lösdrifter.³ Ventilation kan antas ha funnits i stort sett överallt. Grovfodret dominerades av hö, även om ensileringen ökade, lagrat direkt på marken eller i investeringskrävande plansilos eller torn. Foderhanteringen inne i ladugården var till stor del manuell, med kärra och skopa för kraftfodret, gaffel för höet och grep för det tunga ensilaget. Rekommendationer att ge kraftfoder fyra istället för två gånger per dag, pekar på en intensifiering av produktionen med mer foder, fler timmar i ladugården och ökad avkastning. Vid den här

¹ Se Flygare – Isacson (2003), s. 85–90, 235.

² Statistisk årsbok.

³ Ett fåtal lösdrifter byggdes i Sverige även tidigare, bland annat på Sala lantbruksskola under 1950-talet. För mer i ämnet, se Ulrich Lange (2011) "Om lantbrukets bebyggelse och arkitektur 1600–2000", Nordiska museets förlag. På 1970-talet hölls mjölkorna i lösdrift på bland annat på de skånska godsen Råbelöv och Bälteberga.

tiden innehöll branschtidningen *Husdjur* många praktiska tips av gör-det-självtyp (t.ex. om att bygga om en barnvagn till ”ladugårdsvagn” eller tips om hemmagjord rivarvagn), men redan under 1990-talet övergick tidningen till att främst tipsa om mer eller mindre dyr utrustning att köpa, till exempel av datoriserade kraftfodervagnar.⁴ Trots försäljning av tidsbesparande teknik, till exempel t.ex. automatisk tankdisk, så fortsatte själva mjölkningen att vara något av en ”propp” som generellt sett innebar att mjölkningsarbetet ökade mer eller mindre linjärt med antalet kor, vilket kan ha bidragit till att motverka större öknings av besättningsstorlekarna. Ett annat sådant hinder var grovfoderskörden, särskilt höskördekapaciteten. Med mjölkningsroboten, storbalstekniken med mera skulle det snart se annorlunda ut.

Vid utgången av år 2019 hade antalet kor mer än halverats, till knappt 306 000, fördelade på 3 174 besättningar, eller 7,5 procent av antalet gårdar med mjölkkor år 1980. Besättningsgenomsnittet hade ökat från 16 till 96 kor, som mjölkade i genomsnitt 8849 kilo per år. Samtidigt hade den totala årsproduktionen i Sverige sjunkit till 2,70 miljoner ton.⁵ Av kor anslutna till kokontrollen hölls 75 procent i lösdrift, och 42 procent av alla kontrollerade kor mjölkades med robot.⁶ Den tidigare dominerande SRB-rasen hade gått starkt tillbaka, från 58% år 1980 till 34 % år 2019, medan Holstein hade ökat i motsvarande grad, till 57 % år 2019.⁷ Det var naturligtvis inte bara antalet kor och ladugårdarnas utseende som förändrades under de fyra decennierna. Även kapitalintensiteten, teknikberoendet, företag- och arbetsledarrollen och de dagliga arbetsuppgifterna ändrades på många sätt.

Studien ingår som en del inom det SLF-finansierade forskningsprogrammet ”Hållbar produktion och konsumtion av mjölk”, koordinerat av SLU Future Food, i nära samarbete med SLU SustAnimal. Den studerade tidsperioden

Från 1980 till 2019 har andelen kor av rasen Holstein ökat.

sträcker sig från årsskiftet 1979/80 till 2019/20, tio år tidigare än i andra tillbakablickande delar av programmet, vilket motiveras av behovet att förstå mjölkproducenternas situation före riksdagens beslut år 1990 om avreglering av det svenska jordbruket. Studien avser både långsiktiga förhållanden och mer specifika omständigheter, med särskilt fokus på sådant som kan ha medverkat till beslut om att sluta eller fortsätta som mjölkproducent. Vad har hänt och hur har mjölkproducenter och företrädare för branschorganisationer och mejerier resonerat?

Del I innefattar ovanstående korta introduktion, en presentation av metod och källmaterial och en kort historisk bakgrund över 1920- till 1970-talet. Del II är en tematiskt indelad redovisning av hur den svenska mjölkproduktionen återspeglats i tidningen *Husdjur*. I Del III har tiden 1980–2020 delats in i åtta delperioder, vars karakteristika exemplifieras i punkter som baseras på direkta noteringar ur tidningen. Del IV utgörs av en sammanfattning och diskussion kring gjorda

⁴ *Husdjur* 1983, nr 6/7, s. 31 och 38; 1985, nr 10, s. 12-13.

⁵ Statistisk årsbok och Jordbruksverkets statistikdatabas. Siffrorna avser alla mjölkkor, dvs. även kor som inte var anslutna till kokontrollen.

⁶ Växa Sveriges Husdjursstatistik år 2020, Tabell 17. Enligt Diagram 1 var 77 procent av alla mjölkkor anslutna till kokontrollen 2019.

⁷ Växa Sveriges Husdjursstatistik år 2020, Tabell 6. Tabellen anger SRB respektive SLB (utan att ange den kraftigt ökade andelen Holstein).

observationer. I delV finns ett antal diagram över förändringarna, baserade på officiell statistik.

Material och metod

Branschtidningen *Husdjur* utgör studiens huvudsakliga källmaterial, kompletterat med bland annat officiell statistik. Studien är ingen granskning av tidningen som sådan, den har använts som källa därför att dess text och bilder ger en unik inblick i mjölkproduktion på gårdsnivå under en lång följd av år, om mjölkböndernas arbete, beslut, arbetsförhållanden. Tidningen visar dessutom mycket av de diskussioner som fördes inom branschen, bland annat via medverkande forskare, personal inom husdjursföreningarna och företrädare för olika intresseorganisationer. Tidningen är och var språkrör för husdjursföreningarna, i konstellationer som ändrades flera gånger under den studerade tidsperioden.

Enligt redaktionen var *Husdjurs* uppgift att: "... hitta realistiska möjligheter och nya lösningar,

inspirera, hitta effektiviseringsmöjligheter och visa på potential för vidare utveckling".⁸ Tidningen distribuerades till alla mjölkproducenter anslutna till den så kallade kokontrollen, det vill säga till omkring tre fjärdedelar av mejerileverantörer i Sverige. I läsekretsen och bland de som bidrog med material ingick även husdjurstekniker, veterinärer, forskare, lärare, och representanter för intresseorganisationerna och för teknik- och foderföretag. Med utgångspunkt från egen erfarenhet sammanföll tidningens budskap väl med vad som kommunicerades personligen av seminarier och rådgivare vid deras besök på gårdarna. Det är rimligt att anta att det som förmedlades via tidningen och/eller genom personlig kontakt hade en viss betydelse för hur man som mjölkproducent resonerade kring egna problem och möjligheter. 2010-talets förändrade informationsmönster med tillgång till sociala medier och forskning, och inspiration från andra länder kan ha minskat tidningens inflytande jämfört med tidigare.

Under hela den studerade perioden karakteriserades tidningen av gårdsbesök och av

Branschtidningen Husdjur utgör studiens huvudsakliga källmaterial, kompletterat med bland annat officiell statistik. Foto: Carin Martiin.

8 Husdjur 2007, nr 10, s. 5.

praktiska råd om utfodring, djurhälsa och teknisk utrustning. Särskilt ledarsidan men också en del krönikor och debattmaterial fokuserade på aktuella problem, inte minst lönsamhetsproblem och frågor om mjölkens framtid. Sådana texter har varit av särskild vikt för studien, samtidigt som det mer praktiskt inriktade tidningsmaterialet varit värdefullt för att ge perspektiv åt frågor kring mjölkpris, ekonomi och framtidsutsikter. Ett stort antal artiklar från gårdsbesök har givit en bred bild om satsningar och problemlösningar, tillsammans med glimtar om vardagen och mer personliga reflektioner. Det är rimligt att anta att de besökta brukarna utgjort ett positivt urval, de har valts ut och tackat ja till en intervju, och kan ha varit särskilt positiva vid reporterens besök – det kan helt enkelt ha varit trevligt att få besök och bekräftelse på det man gör. Gårdsbesöken kan därför ibland uppfattas som framgångssagor, även om de också kunde rymma eftertanke och kritik. Kombinationer av positiva och negativa inslag kan uppfattas som motsägelsefullt, till exempel när råd om försiktighet med skuldsättning följt av ett uppslag med bilder från ett gårdsbesök där man satsat stort. I efterhand framträder den kombination av optimism och pessimism som präglade tidningen som realistisk och viss utsträckning även som en spegel av atmosfären i ladugårdarna. Faktum att antalet mjölkbesättningar, och därmed även Husdjurs

läsekrets, har minskat nummer för nummer, har hela tiden varit närvarande, om än inte alltid påtalat. Samtidigt finns mycket positivt i text- och bildmaterialet. Många gårdsbesök har visat på framgångsrika satsningar, på människor som verkligen vill och har fått möjlighet att jobba med mjölkkor. Den följande rapporten är rik på talande citat, medan organisationer och personnamn med några undantag har utelutits, i syfte att fokusera på vad som kommunicerades, inte på vem eller vilka som uttalade sig i tidningen.

Med elva nummer per år under fyra decennier omfattar det studerade tidningsmaterialet närmare 40 000 sidor, som i sin tur genererat ca 1000 sidor anteckningar, vilka därefter successivt analyserats och koncentrerats till den här rapporten. Metoden och värdet i att bygga ett historiskt forskningsprojekt på ett stort tidningsmaterial har på ett klagörande sätt och med relevans även för den här studien (om än med ett annat tema), formulerats av historikern Henrik Berggren:

Jag har inte läst allt ... men väldigt mycket. Jag kan ju inte komma åt vad människor innerst inne tänkte, men jag kan komma åt underlaget för deras tankar ... gång på gång har jag upptäckt att händelser blir begripliga först när man följer kronologin i ett förlopp där de inblandade, till skillnad från historikern, inte vet hur det ska gå⁹

9 Dagens Nyheter 14 oktober 2023, Del 2, s. 10.

Under hela den studerade perioden karakteriserades tidningen av gårdsbesök och av praktiska råd om utfodring, djurhälsa och teknisk utrustning. Foto: Andreas Palmén.

Kornas betydelse ökade ytterligare under 1900-talets första hälft och framhölls i termer som "gårdens hjärta" och "landsbygdens ryggrad". Foto: Cajsa Lithell.

Kon som landsbygdens ryggrad - en historisk bakgrund

Kon har varit något av ett självklart måste i Sverige, århundrade efter århundrade och med rötter till förhistorisk tid.¹⁰ Mjölken var länge bara en del av syftet, kon var snarare en allt-i-allo som gav färsk mjölk, foder, kanske smör och ost för försäljning i liten skala, och dessutom kalvar, kött, gödsel och ibland även dragkraft. Dessutom gav hon en viss status och trygghet.¹¹ Under den senare delen av 1800-talet ökade intresset för en mer specialiserad mjölkko, liksom för export av smör. Kornas betydelse ökade ytterligare under 1900-talets första hälft, nu som motor även för de mindre gårdarnas ekonomi och för etableringen av vallodlingen och växeljordbruket. Ladugården framhölls nu i termer som "gårdens hjärta" och "landsbygdens ryggrad", det sistnämnda ett

uttryck som kan ha hämtats från den engelska mjölksektorns paroll "... milk ... the backbone of rural England".¹²

1920-50-talen: Mjölk är win-win för stad och land

Allt eftersom levererades mjölk till mejeri från nästan alla småbruk och från alla gårdar. År 1930 var det totala antalet mejerileverantörer omkring 145 000, och 1950 så mycket som 267 000.¹³ Särskilt under 1930-talet framhölls från såväl politiskt håll som av lantbrukets företrädare, korna och mejerileveranserna och de regelbundna mjölklikviderna som centrala för landsbygdens utveckling, under en tid då landsbygden riskerade att halka efter staden. Det var också under tidigt 1930-tal som jordbruksregleringen kom till, bland annat som ett stöd till mjölkproduktionen. Genom

¹⁰ Se Myrdal, Janken (2013).

¹¹ Martiin (publ. som Israelsson) 2005, diss.

¹² Tidningen Mjölpropagandan 1927, Nr 2, s. 21.

¹³ Statistisk årsbok 1937, Tabell 78 och 1952, Tabell 95.

mjölkbesättningarnas stora antal och regionala och socioekonomiska spridning fungerade regleringen mer eller mindre som ett generellt stöd till landsbygden. Vidare betonades fördelarna med mjölkproduktion som en arbetskrävande verksamhet och som gav arbetstillfällen året runt, samtidigt som mjölk, smör och ost var viktiga näringskällor för hela befolkningen.¹⁴ Genom medlemskap i någon av de många små kooperativa mejeriföreningarna tränades många (manliga) bönder i mötesteknik, räkenskaper, personalfrågor, transportfrågor med flera kompetenser, vilket i många fall ledde vidare till förtroendeposter inom politik på regional eller nationell nivå.¹⁵ De kooperativa mejerierna hade mottagningsplikt, man tog emot all mjölk från medlemmarna, vilket

Slutenhet, rörmjölknings från 1980-talet. Foto: Carin Martiin.

var positivt på många sätt men bland annat kan ha bidragit till problematiska överskott på 1980-talet och den därpå följande avreglering av det svenska jordbruket.¹⁶

Bönderna, korna och mjölken hade uppmuntrats och upphöjts under andra världskriget, men kort därefter ändrades det politiska budskapet, formellt sett genom ett riksdagsbeslut år 1947: Sverige ska bli ett modernt industriland! Sälj korna! Tanken var inte att alla mjölkbesättningar skulle bort, men att antalet skulle minska och den kvarvarande produktionen effektiviseras (en minskning från 250 000 till 100 000 besättningar nämndes). Samtidigt borde besättningarna öka något i storlek, till exempel från fem till tio eller femton kor, och åkerarealen till 10–30 ha, beroende på läge i landet med mera. På så sätt skulle man möjliggöra en bättre materiell levnadsstandard för de kvarvarande bondehushållen. Det här var den första långsiktiga och heltäckande av riksdagen beslutade planen för svenskt lantbruk, en plan som grundades på idéer med bärighet för näringslivet generellt och som skulle prioritera teknisk, vetenskaplig och ekonomisk utveckling, även om detta skulle generera besvärande produktionsöverskott.¹⁷ 1950-talets traktorisering, ökad användning av handelsgödsel, etablering av kemiska bekämpningsmedel och ökad praktisk användning av semin var i linje med tankarna ovan.¹⁸

1960-talet: Strukturrationaliseringen inleds

Trots omvälvande tankar och stora konkreta förändringar så slog strukturrationaliseringen inom mjölkproduktionen inte riktigt igenom förrän under 1960-talet. Under 50-talet hade minskningen i genomsnitt varit 16 mjölkbesättningar per dag att jämföra med i

14 SOU 1938:6, bl.a. s. 39 och 40.

15 År 1950 var 593 av totalt 689 mejerier kooperativa (Statistisk årsbok 1952, Tabell 95).

16 Det svenska jordbruket var statligt reglerat från tidigt 1930-tal till tidigt 1990-tal. Se tex. översiktsverk av Morell (2001) och Flygare – Isacson (2003).

17 SOU 1946:42, s. 116. Frågorna behandlas i flera avsnitt i utredningen.

18 Angående AI, se Bruno, Karl, s. 211–235 i Lanero et al (2023); Rendel (2003, s. 116–17).

genomsnitt 29 besättningar under 1960-talet.¹⁹ Det var nu lantbruket och mjölkproducenterna upplevde vad som kan betecknas som strukturrationaliseringens inledande fas. Antalet kor minskade från 1,30 miljoner år 1960 till 760 000 år 1970 och som mest, mellan år 1965 och 1966, upphörde 44 besättningar per dag.²⁰ Ett pessimistiskt sextiotal följdes av ett ljusare sjuttiotal med högre mjölkpris och ökad optimism.²¹ Vid sjuttiotalets slut rådde balans mellan produktion och konsumtion, och en hittills inte återvunnen allmän framtidstro.

Ett pessimistiskt sextiotal följdes av ett ljusare sjuttiotal med högre mjölkpris och ökad optimism. Foto: Reija Danielsson.

19 Statistisk årsbok. Antalet besättningar minskade från 267 000 år 1949 till 210 000 år 1959 till 96 000 besättningar vid utgången av 1969. Motsvarande nedgång under 2010-talet var 0,7 besättningar per dag, från 5619 år 2010 till 3174 mjölkbesättningar år 2019, samtidigt som den totala minskningen var över 40% (Jordbruksverkets statistikdatabas).

20 Statistisk årsbok.

21 Enligt SOU 1977:17, s. 82 ökade avräkningspriset med 90% från 1970/71 till 1975/76.

HUSDJUR 1

— VÄST SKA VI ÖVERVINTRA! —

HUSDJUR 1 83

— VÄST SKA VI ÖVERVINTRA! —

HUSDJUR 6/7

KÖTTKODNINGEN VÄRDERAS...
Etablerat - Genomgående...
Etablerat - Genomgående...

Q HUSDJUR 12/15

• Koloniserat nytt avelsvårde, sid 8
• Husst-test per ovan, sid 20

Q HUSDJUR 12/14

SÅ PÅVERKAR EU HJÄLFBÖNDERNA, sid 8
PEMA: DATORNI I LANTBRUKET, sid 20

HUSDJUR 6/7

Stallgödsels värde: 300 kr per ko och år

Q HUSDJUR 8 89

GODA RÅD ÄR INTE DYRA!

Q HUSDJUR 1/11

MOT NYA MÅL!

Q HUSDJUR 1/12

MJÖLK-KVOTERNA en svar träga Sid 8
ELMIA en succé Sid 14
BVD-FRITT är lönsamt! Sid 22

HUSDJUR 1

EVENK HUSDJURMÖTET I LAGVÄRDEN

HUSDJUR

Q HUSDJUR 1/11

II. Tematisk redovisning baserad på tidningen Husdjur

Framtidstro, om och om igen

Vikten av framtidstro poängteras om och om igen i tidningen, ofta som ett sätt att stärka läsarna/producenterna i samband med olika problem. Upplevelser av kritik från olika håll i samhället, brist på förståelse från politikerhåll och konkreta ekonomiska problem är exempel på situationer som ofta diskuteras i kombination med "framtidstro", som här i ett citat från 1986: Vi får inte förlora framtidstron! Och (vi) behöver inte göra det! Vi får färre kor och färre producenter. Vi blir en allt viktigare del av folkhushållet; det måste vi göra klart för övriga samhället.¹

I samband med riksdagsbeslutet i juni 1990 om avreglering av jordbruket rapporterades i ett referat från Svensk husdjursskötsels (SHS) stämma om "Kärva tider, men trots allt fanns en framtidstro".² År 1996, ett år efter EU-medlemskapet, som följts av en del besvikelser, påpekades vikten av framtidstron så här:

För snart två år sedan hade vi en stor optimism inom lantbruket. Vi såg det danska kvotsystemet där man hade möjlighet att växa inom systemet och trodde att det skulle gå här hemma också. Det är statens ansvar att det nu har gått snett. Vi får inte göra misstaget att vi själva ställer bonde mot bonde utan vi ska ställa staten till ansvar och i stället anstränga oss för att skapa en optimism och en framtidstro.³

I det sista numret före millennieskiftet kunde Husdjurs läsare glädjas åt att "Framtidstron hos Sveriges mjölkbönder har återvänt. Många nybyggnationer har skett och fler är på gång."⁴ År

2002 var framtidstron mer dämpad. Situationen för far och son med 240 kor, som sett mycket ljus på framtiden i en intervju i tidningen våren 2000, hade då förbytts i resignation:

Trots att ... sedan övertagandet arbetat hårt för att rationalisera och få upp lönsamheten kan han inte se det ekonomiskt lönsamt att satsa på mjölkproduktion i framtiden. - Vi har fått upp produktionen och haft en intäktsökning men det blir egentligen ingen nettoökning eftersom de pengarna försvinner i ökade kostnader.⁵

Pessimismen fortsatte under året och i jul-numret 2002 skrev man i ledaren att:

Mjölkinvägningen minskar i stora delar av landet. Sverige har aldrig lyckats nå upp till landskvoten, det behövs inte så stora förändringar för att det ska bli riktigt ont om mjölk. Här måste kanske mejerierna tänka nytt – det gäller att sprida framtidstro så att mjölkbönderna vågar fortsätta att satsa.⁶

År 2007 var enligt tidningen ett av de mest optimistiska och goda åren under hela studien och bilden var riktigt ljus:

Marknadsanalytiker menar att priserna kommer att gå upp och ner, mer och snabbare än tidigare. Men också att prisnivåerna de närmaste åren kommer att ligga avsevärt över de priser som gällt till nyligen. ... en bra grund för en framtidstro på lönsam mjölkproduktion. De många mjölkföretagare som investerat i utökade besättningar de senaste åren tar nu hem en välförtjänt vinst snabbare än planerat.⁷

1 Husdjur 1986, nr 8, s. 5.

2 Husdjur 1990, nr 6/7, s. 8.

3 Husdjur 1996, nr 1, s. 38–39. Den nuvarande benämningen EU (Europeiska Unionen) används genomgående i den här rapporten. (EG, Europeiska Gemenskapen fram till år 1993).

4 Husdjur 1999, nr 12, s. 82.

5 Husdjur 2002, nr 2, s. 18.

6 Husdjur 2002, nr 12, s. 5. (Landskvoten behandlas längre fram i den här rapporten.)

7 Husdjur 2007, nr 11, s. 5.

Framtidstro kombinerades med en viss pessimism under 2010-talet. Foto: Jenny Svernnås-Gillner.

I början av 2011 var man ovetande om att situationen snart skulle vända till ett dystrare 2012, och skrev i ett reportage från Elmia:

Morgondagens vinnare vågar vara bäst. Allas blickar är riktade mot framtiden. ... Svenskt lantbruk är satt under hård press, samtidigt finns det goda förutsättningar för ett livskraftigt lantbruk vilket leder till en framtidstro. En framtidstro som i sin tur leder till att lantbrukarna satsar framåt och köper nytt.⁸

Efter år av lågt och mycket lågt mjölkpris under åren 2015–16 nämndes ”framtidstro” åter i början av 2017: ”Det är snart 2,5 år som vi har haft det tufft. Om mjölkgårdarna får tid för återhämtning i ekonomin kan det bidra till att skapa framtidstro och förhoppningsvis en tillväxt i branschen på sikt”.⁹ De många citaten ovan vittnar alla om att frågor om framtidstro ofta kombinerades med en

viss pessimism, medan man inte argumenterat lika mycket i termer av ”framtidstro” under ljusare perioder.

Mjölkkavkastningen

De svenska avkastningsnivåerna låg högt internationellt sett under hela perioden, så högt att man kan tala om mjölkkavkastning som en svensk paradgren. Den genomsnittliga avkastningen för kor i kontroll ökade under perioden från 6 000 till 10 000 kg per ko och år (Genomsnittlig avkastning för alla kor, se Figur 7, DelV). Vikten av ökad avkastning betonades återkommande i tidningen som framhöll kontinuerligt ökad avkastning som ett tecken på effektivitet, och att effektivitet var viktigt både för den enskilda gården och som ett sätt att visa konsumenter

⁸ Husdjur 2011, nr 1, s 5.

⁹ Husdjur 2017, nr 1, s. 44.

och politiker på svensk mjölkproduktion som en effektiv verksamhet.¹⁰ Uppmaningar om ökad effektivitet uppfattades dock ibland som jobbigt och stressande:

Många mjölkbönder upplever att de är jagade med blåslampa och att det är svårt att bli effektivare på den egna gården. Smärtgränsen är verkligen nådd för många. ... Det ... är oerhört viktigt att mejerierna gör allt för att hålla avräkningspriset uppe.¹¹

Uppmaningarna till producenterna att öka effektiviteten återkom dock frekvent. Avkastningsökningen kan ses som ett resultat av flera samverkande faktorer som avel, utfodring och medveten inriktning på kontinuerligt höjd avkastning i det dagliga arbetet. Den ökade andelen Holstein-kor på SRB-kornas bekostnad spelade också in, även om de två rasernas supporters återkommande diskuterade rasernas för- och nackdelar. En ytterligare faktor, som inte ska underskattas, var glädjen och yrkesstoltheten i att ha en högavkastande besättning. Att tillhöra de främsta i länet eller till och med nationellt kunde innebära en placering på Husdjurs årliga topplista över landets högst avkastande besättningar. En granskning av topplistorna visar att det ofta var små, ibland mycket små besättningar som låg riktigt högt i ranking.

Den starka inriktningen på ökad avkastning innebar en högintensiv mjölkproduktion. När European Dairy Farmers (EDF) höll kongress i Falkenberg år 2013 valde arrangörerna att ge evenemanget titeln ”Managing a High-Input and High-Output System”, en inriktning som en deltagare från Storbritannien kommenterade: ”hög avkastning betyder inte alltid god ekonomi”.¹² Tidningen publicerade då och då liknande påpekanden av besökare från bland annat USA, Nederländerna, Irland och England, om den svenska inriktningen på avkastning men med för lite fokus på totalekonomin. Att hög

avkastning inte per automatik ger bättre ekonomi, påpekades även då och då av svenska skribenter men som helhet präglades Husdjur, och därmed troligen också rådgivningen ute i fält, av fokus på kontinuerligt ökad avkastning.

Mjölkspriset

På besättningsnivå drevs höjd avkastning bland annat för att kompensera för låga och ibland sänkta mjölkpriser och/eller ökade kostnader. Logiken exemplifierades av en krönikör som påpekade att det år 2008 krävdes dubbelt så mycket mjölk som år 1980 för att betala samma mängd insatsvaror.¹³ Det är utan tvekan svårt att bortse från sambandet mellan avkastningen och mjölkpriset, *mjölkspriset* som är ett begrepp med något av symbolisk klang, och som redan på den så kallade *regleringstiden* (tidigt 1930-tal till 1990) utgjorde något av en indikator på läget i de svenska ladugårdarna. Före avregleringen bestämdes mjölkpriset genom förhandlingar mellan staten, jordbruket och konsumenterna och kunde sättas på en nivå som ansågs rimlig att klara på ett familj jordbruk med rimlig skuldsättning och utnyttjande av dåtidens moderna teknik (till exempel rörmjolkning och utgödsling). Den här kopplingen upphörde i samband med jordbrukets övergång till marknadsekonomi, då mjölkpriset och mjölkföretagets kostnader ibland utvecklats åt helt olika håll. Trots det ger Husdjur intryck av att ribban för optimism och vilja satsa varit låg. Varje prishöjning kunde inspirera, dels genom att förbättra kalkylen, dels genom tanken att ”nu vänder det”. Tidningen innehåller relativt ofta uppgifter om hur mjölkpriset kan komma att utvecklas under de närmaste månaderna eller något år framåt. I samband med farhågor för drastiskt sänkta mjölkpriser vid ett eventuellt EU-medlemskap konstaterades i tidningen att det i så fall var en prissänkning som måste effektiviseras bort, genom sänkta kostnader

10 Det i stort sett enda tillfälle då läsarna inte uppmanats att försöka öka avkastningen, är under 1980-talets tvåprissystem (behandlas längre fram i rapporten) vars syfte var att hejda den totala produktionsökningen.

11 Husdjur 2004, nr 9, s. 5.

12 Husdjur 2013, nr 8, s. 57.

13 Husdjur 2009, nr 8, s. 78.

och, viktigast, genom att öka produktionen per ko.¹⁴ Prognoserna härrörde ibland från någon av intresseorganisationerna, så som Svensk Mjök eller Lantbrukarnas Riksförbund (LRF), i andra fall refererades uppgifter från någon svensk eller utländsk bank, till exempel nederländska Rabobank som i julnumret 2016 menade att mjökproduktionen inom EU minskat och att priserna är på väg upp. Prisuppgången är dock inte efterfrågerelaterad, vilket skulle kunna ge ett stabilare pris, utan kan snarare förklaras av olika förhållanden som torka i olika delar av världen, handelsrelationer och dollarkurs.¹⁵ En del läsare kan ha tagit till sig prognoserna som en viktig vägledning för beslut, medan andra kan ha varit mer avvaktande eller skeptiska, bland annat en mjökproducent som kommenterade att han är "... hårdad av experters prognoser om mjökpriset som han anser vara "rena gissningar som alltid slagit fel".¹⁶

Mjököverskott, en enveten följeslagare

I och med att den begränsade efterfrågan på mejeriprodukter inte medgav något totalt ökat utbud, så innebar betoningen på ökad avkastning nackdelar i form av prispressande överskott och att fler kor och mjökbönder "måste lämna båten". Svårsålda överskott påtalades i Husdjur redan år 1981 och under rubriken 'Överskottsdebatten flödar' år 1983.¹⁷ Kvarhängande optimism sedan 70-talet och stora räntehöjningar, som särskilt nystartade försökte klara med höjd avkastning, kan ha fördröjt insikterna om de annalkande överskottsproblemen, som dessutom sammanföll med minskad inhemsk konsumtion och ökat utbud på den internationella mejerimarknaden. Följaktligen ökade problemen, som under 1984 fick ytterligare en dimension i form av kritik i media av den inhemska

I julnumret 2016 står det i en artikel att mjökproduktionen inom EU minskat och att priserna är på väg upp. Foto: Cajsa Lithell.

livsmedelproduktionens kvalitet, handelsgödsel- och bekämpningsmedelsanvändningen liksom av medicinering och dålig miljö inom djurhållningen.¹⁸

Tidigt samma år nämnde tidningen tanken på ett frivilligt tvåprissystem som ett sätt att hejda överproduktionen.¹⁹ Då hade de övriga nordiska länderna redan infört *tvåpris*, vilket efter ett riksdagsbeslut tillämpades i Sverige den 1 juli 1985 till 1 juli 1989.²⁰ Under den här perioden uppnåddes i stort sett den eftersträvade balansen mellan inhemsk produktion och konsumtion,

14 Husdjur 1992, nr 3, s. 5.

15 Husdjur 2016, nr 12, s. 49.

16 Husdjur 2014, nr 11, s. 68.

17 Husdjur 1983, nr 3, s. 5.

18 Husdjur 1984, nr 10, s. 5 och nr 12, s. 5.

19 Husdjur 1984, nr 2, s. 23.

20 Husdjur 1984, nr 2, s. 23 och 1985, nr 2 s. 5, och nr 4, s. 5.

varefter produktionen ökade igen.²¹ Med tvåpriset kunde ökade produktionskostnader inte längre bemötas med ökad produktion, men med andra åtgärder som minskade kostnader, utgallring av sämre kor (vilket på sikt medverkade till en genomsnittlig avkastningshöjning) och kanske köttproduktion på tomma båsplatser. Den sistnämnda strategin bekymrade en del köttproducenter som via den så kallade Kötttriksdagen antog en kritisk skrivelse där man argumenterade att ”Det är orimligt att specialiserade köttproducenter ska slås ut på grund av ökad köttproduktion i mjölkbesättningarna.”²²

Mot SMR:s (Svenska Mejeriernas Riksförening) vilja beslutade riksdagen om avveckling av systemet 30/6 1989 och redan i början av 1990 var överskottet tillbaka på samma nivå som tidigare.²³ Efter systemets avveckling återkom bekymren om överskott, samtidigt som samhällets vilja att subventionera eventuella överskott minskade. I Husdjur kunde man läsa:

*Var försiktig med att öka ut antalet kor. Bygg din produktion så långt möjligt på egen fodertillgång. Därmed kan vi bibehålla en god marknadsbalans utan onödiga exportkostnader... Det finns inte utrymme för en ökad mjölkproduktion. Balansen måste bibehållas ...*²⁴

Nu förändrades emellertid lantbrukets förhållanden snabbt och mer omfattande än vad många troligen varit beredda på. Redan 1990 fattade riksdagen beslut om avreglering av jordbrukssektorn med början 1991, den så kallade *Omställning 90*. I en blå inlaga i Husdjur sammanfattade SMR:s VD den kommande, minst sagt omskakande nya situationen:

Avreglering, marknadsorientering med ökad konkurrens och internationalisering. Så ser framtiden ut för svensk mjölkproduktion och mejeriindustri. Om detta råder bred politisk enighet och även

från jordbrukets håll har det mjölkpolitiska målet accepterats... Överskott med åtföljande prispress gör att de närmaste åren kommer att bli mycket besvärliga. Ju snabbare anpassningen till de nya förutsättningarna går, desto bättre för de kvarvarande mjölkproducenterna... Snabb mjölkminskning behövs. Men tveksamt om produktionen minskar tillräckligt. En fjärdedel av mjölken, en tredjedel av korna och hälften av mjölkproducenterna ska bort. Det är i klartext vad man måste sträva mot, för att vi med den nya jordbrukspolitikerna ska nå balans mellan produktion och konsumtion... Helst borde 80–100 000 kor försvinna redan under 1990/91.

Meddelandet måste ha varit en chock för många, som möjligen blev något lugnade av följande text på inlagans tredje sida:

Sega bönder tål hård prispress... erfarenheterna från 1960-talet visar att försämrad lönsamhet inte innebär en så stor nedgång som man kanske kunde tro... Så länge ladugårdarna håller utan att några nya spikar måste slås i, kommer säkert många att överleva även den här prispressen.

För att locka äldre brukare att sälja sina kor förbättrades den så kallade ”mjölkpensionen”, som fram till 1996 kunde ersätta personer mellan 60 och 65 år som upphörde med mjölkproduktionen med ett visst belopp per kilo icke producerad mjölk.²⁵ Husdjur intervjuade en äldre mjölkbonde som förklarade att det visserligen fanns:

*... många äldre som borde ta mjölkpension, men de vill inte flytta från gården och många kan inte tänka sig att göra sig av med korna... Det är något speciellt med oss bönder. Man engagerar sig i djuren. De blir en vana... I yrket som bonde blir man så bunden vid djuren. Man blir ett med djuren. Det är inget fel i det, tvärtom. Det är ett måste för att kunna vara bonde.*²⁶

I november 1990 delade mjölkbilchaufförerna ut ett vitt papper daterat 1990-11-09 med ytterligare

21 Husdjur 1988, nr 9, s. 33.

22 Husdjur 1984, nr 12, s. 6. Enligt Husdjur (1988, nr 6/7, s. 7) skapades 90 000 tomma båsplatser i samband med 80-talets tvåprissystem.

23 Husdjur 1988, nr 6/7, s. 7 och 1990, nr 4, s. 30.

24 Husdjur 1989, nr 8, s. 51 (delvis bildtext).

25 Husdjur 1990, nr 5, s. 38 och ovan nämnda blå inlaga från SMR, distribuerad med Husdjur 1990 nr 8.

26 Husdjur 1990, nr 5, s. 39.

påminnelser från SMR till alla leverantörer runt om i landet. Kanske hittade man det liggande på mjölktanken nästa morgon:

... drygt 100 000 kor måste försvinna för att ett prispressande överskott inte skall uppstå. Med bibehållen invägningsnivå efter den 1 juli 1991 kan mejeriets grundpris sjunka långt under den nivå där mjölkproduktion inte längre är möjlig.

Tidningen rapporterade om och kommenterade den pågående dramatiken men fortsatte samtidigt med inspirerande gårdsbesök, ibland med kommentarer som att på den här gården är man ”fast beslutet att vidta alla tänkbara åtgärder för att kunna fortsätta som mjölkbönder ... Däremot ligger idén om åtta timmars dagligt rutinarbete i ladugården illa till framöver”.²⁷

Lättade läsare kunde dock redan 1991 läsa att anpassningen redan var uppfylld. Överskottet var redan borta, och den uppskattade självförsörjningen på mjölk nere på 95%. En ytterligare minskning av antalet kor skulle medföra att man tappade marknad på hemmaplan. Året därefter kunde tidningen sammanfatta läget för den svenska mjölken som ”En relativt god lönsamhet i mjölkproduktion på grund av produktionsbalans, utbetalning av kobidraget och en vilja hos många att fortsätta som mjölkproducenter...”²⁸

Ut på den globala marknaden

Till skillnad från många stora samtida händelser som förbigås i Husdjur, bland annat Tjernobyl-nedfallet år 1986 och dess konsekvenser för en del mjölkproducenter, så uppmärksammades Sveriges EU-medlemskap stort i tidningen. Företrädare för mjölkens olika intresseorganisationer argumenterade vid flera tillfällen för EU-medlemskap som den svenska mjölkproduktionens räddning och enda väg

framåt. Motsatsen, ett nej till medlemskap (vid folkomröstningen i november 1994), förväntades däremot ge de svenska mjölkproducenterna stora problem: ”om svenska folket i nästa val säger nej till EU hotar svåra tider för mjölkbönderna”.²⁹ Bland motiven för medlemskap framhölls dels de pågående GATT-förhandlingarna om slopande av exportstöd, dels de exportmöjligheter som ett EU-medlemskap öppnade för:

Om vi inte skulle komma med i EU kommer vi att ha mycket svårt att exportera. Vi får därmed ett lock på produktionen som skulle vara mycket negativt för den svenska mjölkproduktionen... Vi skulle behöva skära ner produktionen med cirka 10 procent till 3,0 miljoner ton. Detta ska jämföras med om vi kommer med i EU med en kvot på 3,5 miljoner ton”.³⁰

Ett halvår senare kompletterades argumentationen: ”Av historiska skäl har vi varit mycket inriktade på den egna hemmamarknaden, men vi ska inte bara stanna härvid – i Europa finns inget ”tak”.³¹

Redan några veckor efter inledningen av jordbrukets avreglering sommaren 1991, ansökte Sverige om medlemskap i EG/EU. Med ett framtida medlemskap i horisonten minskade vikten av inhemsk balans mellan produktion och konsumtion. I själva verket kom 80-talets anpassning till den inhemska konsumtionen, det vill säga minskningen av antalet kor och den totala mjölkproduktionen, nu att bli en nackdel vid eventuella kommande kvotförhandlingar. Då gällde det istället att ha haft en hög totalproduktion. Den här insikten framfördes bland annat hösten 1992 från initierat svenskt håll nere i Bryssel: ”Sverige bör skynda långsamt med neddragningen av sitt jordbruk. De svenska överskotten är inget stort problem för EG”.³²

Livet som mjölkbonde i EU utmålades dock inte som enkelt. Mellan raderna i Husdjur kan man skönja insikter om att både medlemskap och utanförskap skulle bli krävande, men med

27 Husdjur 1992, nr 2, s. 30.

28 Husdjur 1992, nr 10, s. 25.

29 Husdjur 1994, nr 9, s. 16.

30 Husdjur 1994, nr 1, s. 28.

31 Husdjur 1994, nr 6/7, s. 10.

32 Husdjur 1992, nr 10, s. 35.

Den svenska osten fick ökade problem med smörsyra, något som grusade planerna på att ta hem priset för den bästa osten i Europa år 2000.

EU som det minst svåra alternativet. Bland annat framhölls kommande prissänkningar. En företrädare för SMR menade att "För att kunna konkurrera vid ett EG-medlemskap måste arbetsproduktiviteten öka på de svenska mjölkgårdarna" medan en företrädare för Arla hävdade att: ... det enda man kan säga är att vi måste vara bland de duktigaste i Europa."³³ I nummer efter nummer av tidningen övertygades producenterna om att detta inte skulle bli något större problem. LRF:s dåvarande ordförande bedyrade: "Vi i Sverige har världens bästa bönder. Vi är välutbildade och mycket effektivare. Vi kan konkurrera med vem som helst".³⁴ Sedan folkomröstningen i november givit klartecken för medlemskapet konstaterades i tidningen att de svenska mjölkbönderna hade ett bra startläge, var avkastningsmässigt bäst i EU, och att "En fortsatt framgång för svensk mjölkproduktion inom EU – inklusive Sverige – hänger nu på marknadsföring och försäljningsförmåga."³⁵ Efter medlemsinträdet blev det relativt tyst om exporten. Våren 1995 rapporterades "anmärkningsvärda exportframgångar" för svensk ost men säljarna:

... upptäckte plötsligt att konkurrentländerna i vissa avseenden kommit längre. Det finns till exempel länder med avsevärt lägre genomsnittligt celltal än Sverige och ostsorter i konkurrentländer som har betydligt mindre med tillsatser än de svenska.³⁶

Den svenska osten fick dessutom ökade problem med smörsyra, vilket grusade planerna på bästa osten i Europa år 2000, och på hemmarknaden drabbades yoghurten av en medial "gelatinstorm". I samma nummer skrev en representant för SHS att:

De senaste veckornas uppmärksamhet på kvalitet och etiska aspekter i djurhållningen här hemma i Sverige men kanske framför allt utomlands har gett stor uppmärksamhet i massmedia. ... Allt i debatten stämmer inte med verkligheten... Det finns brister och dessa måste åtgärdas. Alla måste ta sitt ansvar bonden, rådgivaren, veterinären med flera ... Vi har inget att dölja, tvärtom, finns det mycket som är bra inom den svenska djurhållningen. Sveriges bönder är i flera avseenden på väg mot ett miljövänligare lantbruk och en allt mer djurvänlig djurhållning. Men... ska

³³ Husdjur 1992, nr 5, s. 57.

³⁴ Husdjur 1992, nr 6/7 s. 54.

³⁵ Husdjur 1994, nr 12, s. 14.

³⁶ Husdjur 1995, nr 3, s. 24.

Det finns mycket som är bra inom den svenska djurhållningen. Det finns dock brister, och dessa måste åtgärdas. Alla måste ta sitt ansvar bonden, rådgivaren, veterinären med flera, skrev tidningen Husdjur. Foto: Jenny Sverns-Gillner.

trovärdigheten hålla måste alla länkar i kedjan vara starka...³⁷

Snart efter inträdet flyttades tidningens fokus till den nationella mjölkkvoten som blev ett orosmoln under både 1995 och 1996. Under förhandlingarna inför medlemskapet pekade mjölksektorns representanter på att den svenska produktionen redan hade pressats ner (under sent 1980- och tidigt 1990-tal), till skillnad från en del andra EU-länder. Vår kvot borde därför inte inkludera några ytterligare nedskärningskrav. SMR:s styrelse hävdade enligt tidningen att ”kvoten för Sveriges del borde vara närmare 4 miljoner ton”, medan andra nämnde 3,1 och 3,5 miljoner ton.³⁸ Samma år var den verkliga invägningen 3,2 miljoner ton. I ett sent försök att få så hög kvot som möjligt uppmanades nu de svenska mjölkbönderna att

producera för fullt. Dessutom dröjde beskedet om den nationella kvoten, enligt tidningen till mångas frustration. Till sist tilldelades Sverige 3,3 miljoner ton, vilket kommenterades som ”ett svek mot mjölkproducenterna. Läget för mjölkproducenterna är mycket bekymmersamt”.³⁹ Processen kring mjölkkvoten benämndes i tidningen för *kvotkaoset*, ett kaos i form av förseningar, osäkerhet om den egna kvoten, osäkerhet om eventuella straffavgifter, frågor kring möjligheter att köpa kvot, samt 3500 överklaganden till Jordbruksverket angående den tilldelade individuella kvoten.⁴⁰ Våren 1995 rapporterade Husdjur:

Kvoterna lamslår just nu mjölkproduktionen. ... De oklara beskeden och osäkerheterna om mjölkkvoten gör att många mjölkbönder idag är försiktiga och håller igen på produktionen ... kan uppstå mjölkbrist

37 Husdjur 1995, nr 3, s. 28.

38 Husdjur 1993, nr 3, s. 5. Som mest, år 1937/38 producerades totalt närmare 4,9 miljoner ton, varav 2,9 miljoner ton eller 60 procent levererades till mejeri medan 2 miljoner ton användes för egen konsumtion, som foder, direktförsäljning med mera. År 1980 var den totala produktionen närmare 3,5 miljoner ton, varav i stort sett allt levererades till mejeri. År 2019 hade totalproduktionen sjunkit till 2,7 miljoner ton. (Statistisk årsbok 1943, s. 105, tabell 84; Statistisk årsbok 1982–83, s. 109, tabell 94; Jordbruksverkets statistikdatabas ang. år 2019.)

39 Husdjur 1996, nr 1, s. 38.

40 Husdjur 1995, nr 4, s. 5.

till en del mejerier ... öppnar möjligheter för konkurrenter att komma in på marknaden.⁴¹

Enligt Husdjur var det angeläget att utökare och nystartare fick tillräckligt med kvot, till exempel genom att en del besättningar upphörde, särskilt då mindre besättningar på gårdar med äldre brukare. Mjölkkvoter kunde säljas och köpas, de blev en kapitaltillgång respektive en kapitalkostnad som skapats (till exempel 1:50 per kilo mjölk). Den som upphörde med produktionen kunde således även sälja sin kvot, åtminstone innan kvothandeln blev ointressant i och med att det blev tydligt att Sverige inte ens skulle nå upp till den tilldelade kvoten. Under tiden hade Sveriges tidigare överskottsproblem övergått till underskott, ett problem som fortfarande består, samtidigt som prispressande överskott i andra delar av världen kommit att påverka det svenska mjölkpriset på ett sätt som länge låg långt bortom de svenska mjölkproducenternas föreställningsvärld.

Regelverk och kontroller medverkar till uppgivenhet

EU-medlemskapet genererade uppenbarligen ett antal nya problem, så som ovisshet om mjölkkvoter, osäkerhet och tidsödande arbete med blanketter och regelverk. Enligt tidningen medförde det här att "Många mjölkproducenter tappat modet".⁴² I ett debattinlägg skrev en rådgivare:

*Många säger att **arbetsglädjen**, som lantbrukare förr kände i sin produktion är som bortblåst, när lönsamheten i allt större utsträckning grundar sig på EU-stöd. Samtidigt känner många en mycket stor oro, på gränsen till ångest, över om de har lyckats fylla i samtliga EU-blanketter på ett korrekt sätt.⁴³*

Osäkerheten kring administrationen och regelverken var inledningsvis stor hos både myndigheter och lantbrukare. Svårigheterna för lantbrukarna att få råd och hjälp minskade

över tid, och mycket av det här arbetet har senare kommit att kunna lejas bort, till bland annat hushållningssällskapen. En annan orsak till frustration under de första åren av EU-medlemskapet var de specifika kraven på öronmärken. Det i Husdjur så kallade "Öronmärkeskrånget" tillstötte i stort sett samtidigt med "Kvotkaoset", båda något av en oväntad besvikelse för de som ställt in sig på att få fokusera mer på korna och mjölken direkt efter inträdet den 1 januari 1995. Inte heller ska lagstiftningens inverkan på mjölkproducenternas verklighet underskattas. År 1995 skrev en rådgivare och mjölkbonde:

Vi känner oss helt enkelt påpassade. Många mjölkbönder blir handlingsförlamade av allt detta kontrollerande. Det är en handlingsförlamning som yttrar sig i oro och till slut depression för vad nästa kontroll ska tvinga fram för investeringar. Investeringar som produktionen inte bär...⁴⁴

Många säger att arbetsglädjen är som bortblåst när lönsamheten i allt större utsträckning grundar sig på EU-stöd.

41 Husdjur 1995, nr 4, s. 5.

42 Husdjur 1996, nr 4, s. 53.

43 Husdjur 2000, nr 5, s. 36.

44 Husdjur 1995, nr 10, s. 79.

Typisk ladugård från 1990-talet. Foto: Carin Martiin.

En liknande uppgivenhet fanns kvar tio år senare: ”Det är inte lönsamheten och konkurrensen som knäcker oss utan det är regelverken och myndigheternas godtyckliga tillämpning”.⁴⁵ En ofta omtalad fråga var de krav på ändrade båsmått som ingick i den nya djurskyddslagen 1988, och som skulle uppfyllas till år 1999.⁴⁶ Det här förutsatte i många fall en ombyggnad och för äldre brukare utan någon given efterträdare kan detta ha kommit att bli en avgörande faktor, droppen, för beslut att upphöra med mjölkproduktionen, så som en producent beskrev det hela i samband med en Arla-stämma:

Jag tror flera äldre slutar inför de miljöinvesteringar som måste till och när de utan efterträdare ser det bortkastat att investera för att klara djurskyddslagens bestämmelser 1999.⁴⁷

Sedan 1999 års krav på ökat utrymme har dock djurens genomsnittliga storlek ökat, dels genom avel dels genom att de generellt större Holstein ökat betydligt i andel, från ca en tredjedel år 1980 till ca två tredjedelar av alla mjölkkor år 2022.⁴⁸ Mjölkornas ökade storlek har därför i realiteten inneburit att djuren nu kan ha proportionellt mindre utrymme än tidigare. Enligt de diskussioner tidningen speglar så förefaller båsmåtten ha väckt stor indignation, större än andra omdebatterade lagkrav som mjölkornas betesgång och regler om gödselspridning. Kravet på bete berörde främst expanderande företag och gårdar i insektsdrabbade områden i norr.

De delar av 1988 års djurskyddslagstiftning som inte trädde i kraft förrän år 1999 sammanföll i stort sett med mjölkkningsrobotens entré för löpande drift, vilket Husdjur rapporterade om från Olstorp i Skåne under hösten 1997. Lagstiftningstexten hade dock formulerats minst ett decennium tidigare, varför den inte tycks ha omfattat varken beteskrav eller andra aspekter på roboten.

Mejeriernas agerande och attityd mot leverantörerna

Även mejeriernas regelverk, så som kvalitetsbestämmelser, kan ha haft en viss inverkan på mjölkproducenters beslut om att sluta, kanske en droppe för några av de mjölkproducenter som upplevde summan av de växande regelverken och allt fler kontrollerna negativt. Generellt sett uppmärksammade tidningen mejerierna jämförelsevis lite, trots omfattande omstruktureringar inom mejerisektorn under den studerade perioden. I norr lades Milko ner, Gävleortens mejeriförening överfördes till Arla 2017, men lades ner 2019, och 2012 togs Skånemejerier över av franska Lactalis. Vidare kom ett antal små-mejerier att bildas, så som Sju gårdar och Emåmejeriet, vilket utgjorde något av en ny trend. Den stora fusionen mellan svenska kooperativa Arla och danska MD Foods år 2000 kommenterades av Husdjurs ledarskribent:

45 Husdjur 2005, nr 4, s. 18.

46 Husdjur 1996, nr 2, s. 24–25.

47 Husdjur 1996, nr 3, s. 32.

48 Växa, Husdjursstatistik 2023, Tabell 6, s. 9.

Inte oväntat, möjligen lite snabbare än förväntat, kom beskedet om att förslaget till fusion mellan Arla och MD Foods var klart. ... Svårigheterna är många. Vad kommer att hända med avräkningspriset, insynen och möjligheterna till att påverka företaget för medlemmarna? Vad händer med de svenska reglerna och överenskommelserna vad gäller kvalitetsmål, miljömål, djuromsorg med mera? ... synen på antibiotika, GMO och aflatoxin? Blir dansk och svensk mjölk lika? ... Hur kommer fusionen att påverka övriga Mejerisverige?⁴⁹

Tidningens farhågor om minskat medlemsinflytande besannades, vilket bland annat framkom genom medlemskritik vid 2002 års kretsmöten.⁵⁰ Vidare vållade Arlas vision att

Djurhälsa och djuretik blev en viktig fråga för producenterna under mitten av 80-talet. Foto: Andreas Palmén.

bli bland de tre till fyra största mejeriföretagen i världen stark kritik bland de svenska producenterna, som enligt Husdjur hade svårt att acceptera sänkt betalning för mjölken samtidigt som Arla investerade stort utomlands.⁵¹ Några år tidigare hade en producent formulerat situationen så här:

Arla Foods och böndernas totala ekonomi måste vägas samman. Det är det som är den kooperativa idén! Arla Foods kan inte ha inställningen att trycka ut allt på bönderna. De ställer hela tiden högre krav på oss, med ledningen måste se till att vi får något tillbaka... ekonomin för mjölkproducenterna är för dålig vilket gör att allt för många väljer att sluta. För att få optimism och investeringsvilja bland mjölkbönderna behövs en bättre ekonomi. ... informationen för medlemmarna (har) varit otillräcklig. Det behövs en ordentlig diskussion med medlemmarna om vad de vill ha ut av sin förening.⁵²

Konsument- och media-drivna frågor

Vid 1980-talets mitt kom tidningen Husdjur att betona djurhälsa och djuretik som en viktig fråga för producenterna. Uppmärksamheten på de här frågorna ökade samtidigt med den tidigare nämnda stigande medvetenheten om tilltagande överskottsproduktion. I ett av höstnumren 1984 rubricerades ledaren ”Djuretiken, vårt bästa säljargument” och i julnumret samma år kommenterades ett TV-program med kritik mot ”den moderna animalieproduktionen” med att ”... I linje med ökad uppmärksamhet lägger husdjursorganisationen alltmer kraft på djurhälsovården”.⁵³ Ämnet togs upp flera gånger de närmaste åren, år då mjölköverskottet ökade och då konsumentkritik med åtföljande konsumtionsminskning var allt annat än välkommet. Året därefter, 1985, argumenterade en mjölkproducent i Husdjur:

49 Husdjur 1999, nr 10, s. 5. Fusionen genomfördes år 2000, samma år som invigningen av Öresundsbron, vilket enligt samtida kommentatorer hade ett samband, men som undertecknad inte sett något belägg för i Husdjur.

50 Husdjur 2002, nr 2, s. 5.

51 Husdjur 2003, nr 10, s. 5.

52 Husdjur 2001, nr 9, s. 25.

53 Husdjur 1984, nr 10, s. 5 och nr 12, s. 5.

År 1985 riktades skarp kritik i media om kadaver i djurfoder, vilket förbjöds året därpå. Foto: Cajsa Lithell.

*Vi bönder måste öppna oss och visa vad vi gör och hur vi gör det. Annars förlorar vi konsumenternas förtroende för våra produkter – deras mat!*⁵⁴

Vid samma tid inleddes också den så kallade ”kadaverdebatten”, där skarp medial kritik riktades mot kadaver i djurfoder, vilket förbjöds i en ny fodermedelslag året därefter.⁵⁵ Det här ökade enligt tidningen allmänhetens kritik mot lantbruket i stort, vilket även kommenterades vid Försöksledarmötet på SLU (Sveriges Lantbruksuniversitet) 1986: ”Just nu sitter det praktiska lantbruket i kläm mellan skallet från både konsumenter och politiker”.⁵⁶ En representant för veterinärerna efterlyste: ”Mer respekt och realism i etikdebatten! ... Debatten ... är angelägen. Men debatten måste föras med en sund realism och respekt för den svenske bondens ärliga ambitioner...”.⁵⁷

Sedan 80-talets mitt var frågor kring etik och djuromsorg återkommande inslag i tidningen, ofta i kombination med resonemang om konsumentförtroendets betydelse för ekonomin:

*Konsumenternas förtroende för våra livsmedel får inte äventyras! Det är enda sättet för de svenska bönderna att behålla marknadsandelarna.*⁵⁸

I en helsidesannons 1989, publicerade Husdjur en helsidesannons från Scan, med foto av en namngiven grisproducent sittande på huk bland sina grisar:

Vi uppfödare ska visa respekt för våra djur. ... För oss bönder är det både en rättighet och en skyldighet att ge djuren god omsorg. Kött är och ska vara ett rent och säkert livsmedel. Vi ska föda upp och behandla våra djur på ett sätt som allmänheten accepterar...⁵⁹

54 Husdjur 1985, nr 11, s. 8.

55 Husdjur 1986, nr 4, s. 60–61.

56 Husdjur 1986, nr 2, s. 5.

57 Husdjur 1986, nr 3, s. 38.

58 Husdjur 1988, Nr 9 s. 5.

59 Husdjur 1989, nr 3, s. 47.

Formuleringarna i annonsen känns igen idag, men kan ha uppfattats som relativt nya vid den här tiden, något som inte alls tagits upp i samma utsträckning tidigare. Resonemangen om värdet av djuretik återkom sedan mer kontinuerligt och utvecklades i en riktning som fortfarande är aktuell:

Vi har under 80-talet lärt oss ett begrepp som heter etisk livsmedelskvalitet. I det lägger vi kvalitetskrav som inte alltid går att mäta, utan som har med känslan för en produkt att göra. Konsumenten vill till exempel att mjölken ska produceras av kor som släpps på bete och kor som är friska, ja kanske rentav av kor som är lyckliga.⁶⁰

Väl inne i EU, med dess öppna inre marknad fortsatte tidningen att betona vikten av konsumenternas synpunkter. I sommarens dubbelnummer år 1995 påmindes läsarna om betydelsen av att lyssna på signaler från konsumenterna och att hålla fast vid den svenska kvalitetsprofilen med god djuromsorg, djurhälsa och miljö som det bästa sättet att vinna marknadsandelar och konsumenternas förtroende.⁶¹ Redan 1984 hade tidningens läsare påmint om den svenska djurhållningens höga klass, och givits intryck av att detta var något av en garanti för fortsatt konsumentförtroende:

*Får svenska konsumenter **reda på** hur förhållandena verkligen kan vara inom livsmedelsproduktionen i flera av de länder vi idag importerar mat ifrån. Ja, då är vi övertygade om att det ger **ökat motstånd mot importerad vara**. En stimulans för vår egen produktion att fortsätta med vår höga djuretik.⁶²*

Butikerna hade sedan länge sålt importerat kött och fläsk men fram till 2003 hade färskmjölken varit i stort sett förskonad från utländsk konkurrens. Då öppnade tyska *Lidl* de första butikerna i Sverige, med tysk mjölk i kyldiskarna.⁶³ *Husdjur* rapporterade då om "Oroliga bönder för sänkta priser" ...och skrev om vikten av...:

60 *Husdjur* 1991, nr 10, s. 7.

61 *Husdjur* 1995, nr 6/7, s. 42–46.

62 *Husdjur* 1984, nr 10, s. 5.

63 *Husdjur* 2003, nr 10, s. 100.

64 *Husdjur* 2003, nr 10, s. 100.

...balansgång mellan att föra fram sina argument och att inte ge importmjölken för mycket uppmärksamhet. Men det är viktigt att man klargör för konsumenterna att de gör ett val, där de som köper importmjölk i så fall väljer bort öppet landskap och svensk djuromsorg.⁶⁴

Budskapen om etik och djuromsorg var ibland starkare riktade till producenterna så som Svensk Mjölks etikprogram som presenterades i *Husdjur* 2001:

Den explosionsartade tekniska utvecklingen har gett oss betydligt större möjligheter att använda våra djur för ekonomisk vinning än vad vi hade för bara några decennier sedan. ... Det är viktigt att vi värderar

Den svenska djurhållningens och mejeriprodukternas höga klass framhölls ofta i tidningen.

*olika produktionstekniska frågor ur etisk synvinkel. ... att man vid utveckling av ny teknik och nya produktionslösningar ställer djuret i fokus.*⁶⁵

Fortsätta eller sluta?

Frågor kring temat ”Fortsätta eller sluta” återkom frekvent i tidningen, särskilt under perioder med stora förändringar och/eller lågt mjölkpris. Redan våren 1983 hade tidningen en lång artikel rubricerad ”Vem slutar när mjölköverskottet ökar?”, där man systematiskt gick igenom frågan.⁶⁶ Det är rimligt att anta att resonemangen i tidningen kan ha haft en viss påverkan på läsarna, även om resonemangen kunde vara trevande:

*Utveckla eller avvakta? Många mjölkbönder står inför vägvalet att fortsätta med den befintliga produktionen eller att investera i ny ladugård. ... Men det är svårt att veta vilka förutsättningar som kommer att gälla efter år 2006 då Agenda 2000 går ut. ... På sikt kan man nog räkna med lägre prisstöd och ett närmande till världsmarknaden ... Samtidigt finns en trend att mjölkkonsumtionen ökar mer än produktionen i världen, ...*⁶⁷

Som visas i Figur 2 i DelV ökade antalet nedläggningar i samband med det svenska tvåprissystemet under slutet av 80-talet, tätt följt av en extrem topp i början av 90-talet, kanske under påverkan av SMR:s tidigare nämnda blå tidningsinlaga med det chockerande budskapet om att en tredjedel av korna och hälften av mjölkproducenterna skulle bort. De flesta besättningar som upphörde var små, men redan år 1985 publicerades ett exempel på nedläggning av en enligt dåtida mått riktigt stor besättning med motiv och reflektioner som var minst lika aktuella långt senare: Vi har tagit det svåra beslutet att lägga ner mjölkproduktionen. Vi kom inte igång

efter ökningen från 80 till 120 kor i lösdrift. Det känns hemskt att behöva lägga ner. Vi som satsade på mjölk efter 1975 har haft det svårt och vi har aldrig hunnit konsolidera företagen, vi skulle inte ha byggt så stort och jag hade behövt vara mer tränad som företagsledare.⁶⁸

Den prishöjning under tidigt 1970-tal, och som bidrog till att vända den tidigare nämnda problematiska situationen under 60-talet, förefaller att ha levt kvar länge, som en föreställning om att förr eller senare vänder det. Frågan var inte om utan när, och hur länge det skulle dröja tills mjölkpriset skulle gå upp ”... den stora frågan är hur utdragen den här mjölk-krisen ska bli!”⁶⁹ Frågan ställdes bland annat på omslaget till Husdjurs första nummer 1988, och trettio år senare, i det första numret 2019.

Sedan mjölkprisets ökade internationella kopplingar och mer volatila priser hade svackorna handlat om delar av år eller längre. Särskilt 2015–16 var mjölkpriset extremt lågt, som lägst omkring 2:33, det vill säga i nivå med åren närmast före 80-talets mitt.⁷⁰ Den positiva grundsynen om att det kommer att vända, vi ska hålla ut, kan möjligen ha påverkats av berättelser om eller egna erfarenheter av den mjölkprishöjning under tidigt 70-tal som vände 60-talets nedgång och pessimism.⁷¹ Ett sätt att försöka ”övervintra” ventilerades av en insändarskribent: ”Hur kan vi bönder överleva egentligen? Vi lever på våra förvärsarbetande fruar eller har andra yrken vid sidan om”.⁷² Strategin fungerade möjligen på skribentens mindre mjölkgård år 1984. Trettio år senare kom annan ideell arbetskraft på tal genom en f.d. mjölkföretagare som hade slutat efter fem års överväganden: ”... det går inte att bygga en hel näring på att släkt och vänner jobbar ideellt, och på billig arbetskraft från öst”.⁷³ Samtidigt som nedläggningarna fortsatte så satsades det i vissa områden, främst i det som kommit

65 Husdjur 2001, nr 3, s. 80.

66 Husdjur 1983, nr 2, s. 12–13.

67 Husdjur 2002, nr 1, s. 48.

68 Husdjur 1985, nr 5, s. 60–62.

69 Husdjur 2016, nr 8, s. 7.

70 Husdjur 2016, nr 8, s. 6.

71 SOU 1977:17, s. 82.

72 Husdjur 1984, nr 2, s. 23.

73 Husdjur 2014, nr 2, s. 30.

”Hur kan vi bönder överleva egentligen? Vi lever på våra förvärsarbetande fruar eller har andra yrken vid sidan om.” Så skriver en mjölkbonde i en insändare. Foto: Cajsa Lithell.

att kallas ”Mjölkbältet” (Halland, Småland, Öland och Gotland), medan pessimismen och nedläggningarna fortsatte i andra delar av landet.⁷⁴

Med siktet framåt, på nya lösningar, effektivisering och utvecklingspotentialer är det kanske inte att förvåna att tidningen ägnade störst uppmärksamhet åt yngre producenter, deras besättningar och satsningar. Trots det är det lite svårt att i julnumret 1995 läsa rubriken ”Kommer tillräckligt många att sluta?”. Motivet bakom rubriken var en oro för att Sveriges mjölkkvot i EU inte skulle räcka, och att unga då borde prioriteras:

Först och främst är det utökare och nystartare som behöver producera långt över gårdskvoten. Med den dåliga ekonomi många mjölkföretag har kommer med all sannolikhet många producenter att sluta de närmaste åren. ... omkring tolv till fjorton procent ... Eftersom det mest rör sig om mindre producenter kanske cirka 10 procent av kvoten kommer att bli ”fri” på detta sätt.⁷⁵

Antagandet att de som förväntades sluta främst skulle vara äldre brukare med mindre besättningar var säkert inte fel, men en betydande andel var yngre, med planer på att fortsätta som mjölkproducenter under många år framöver. Den här bilden bekräftades då och då i tidningen, som även gav exempel på att även lite större besättningar och/eller yngre producenter upphörde med produktionen:

Många av de mjölkbönder som har slutat här i trakten är äldre lantbrukare med gamla stallar som inte uppfyller måttbestämmelserna i nya djurskyddslagen. Men det tråkiga är att det också finns många yngre som slutat för att lönsamheten i mjölkproduktionen är dålig, trots att de har både bra stallar och produktion.⁷⁶

Efter millennieskiftet blev frågan om att sluta eller fortsätta alltmer en fråga om att ”fortsätta och satsa”. Det handlade då alltmer om en kraftigt expanderad mjölkbesättning, gärna även av åkerarealen, och om stora investeringar

⁷⁴ Husdjur 2003, nr 5; 2007, nr 5, s. 5.

⁷⁵ Husdjur 1995, nr 12, s. 66.

⁷⁶ Husdjur 2000, nr 6/7, s 71–72. (Enligt en senare artikel i tidningen kom även den unga mjölkproducent som intervjuades att sluta några år senare).

”Det är bekymrande att strukturutvecklingen inte täcker upp för de mindre gårdar som slutar med mjölk” skrev en representant för Arla år 1995. Foto: Carin Martiin.

i byggnader och teknik, särskilt tidsbesparande teknik. Trots den ökade skalan ansåg det då relativt nya Arla Foods danske ordförande att:

... det behövs ytterligare strukturutveckling inom mjölkproduktionen. När det gäller besättningsstorlek ligger Sverige cirka 5 år efter Danmark. ... Med de jordbrukspolitiska förändringar man nu beslutat om så tror jag att vi får en prissänkning på mjölken med 10–15 öre per kilo, men det är under en längre tid. Min förhoppning är att mjölkproducenterna hinner strukturrationalisera för att anpassa sig till den prissänkningen.⁷⁷

Liknande tankegångar fanns med i decembernumret 2019, det sista numret av tidningen inom den studerade perioden, där en representant för Arlas Foods skrev att ”det är bekymmersamt att strukturutvecklingen inte täcker upp för de mindre gårdar som slutar med mjölk”.⁷⁸

Att växa som företag

Utökningarna av mjölkföretagen har ofta gjorts i större språng, till exempel från 40 till 200 kor, istället för de stegvisa ökningarna som var vanliga under de föregående decennierna, exempelvis från 30 till 40 kor. I tidningen påpekades då och då att man inte behövde vara jättestor och att man inte borde skuldsätta sig för mycket.⁷⁹ I tidningens så kallade ”Ekonomibörsen” år 2001 gjordes följande reflektion:

Expansion kräver precision och kontroll ... Vitsen med att utöka är att företaget bättre utnyttjar sina starka sidor. Men i motsvarande grad förstoras svagheter. ... i en situation med ökad skuldsättning och anställd personal, räcker det inte med att pruta på egna uttag. Går det snett så sker det med besked, ... Brister i djuröga och foderkontroll kan aldrig kompenseras av att besättningen utökas. ... Den som inte har grepp på sin nuvarande produktion gör sig själv en otjänst genom att expandera.⁸⁰

77 Husdjur 2003, nr 8, s. 49.

78 Husdjur 2019, nr 12, s. 44.

79 Husdjur 2002, nr 11, s. 5.

80 Husdjur 2001, nr 12, s. 74.

Exemplen på en mer försiktig expansion var betydligt fler under 1980-talet, medan slående stora investeringar dominerade tidningens artiklar från gårdsbesök efter millennieskiftet, bland annat ett besök i en nybyggd öländsk ladugård som beskrevs vara utrustad med ”extra allt”.⁸¹

Storleksökningen som sådan och den språngvisa förändringen, innebar stora förändringar av arbetet som mjölkproducent. Med betydligt flera anställda, större omsättning och volymer kom arbetet allt mer att handla om att vara företagare och arbetsledare, men mindre om praktiskt arbete med korna. Det här ställde nya krav, som i Husdjur bland annat formulerades som krav på att lyssna, delegera och involvera de anställda, och att införa gårdsråd.⁸² Vikten av att utveckla ledarskapet på betonades särskilt under 2013 och 2014, ofta med referens till möjligheter att gå kursen

Storbalstekniken har medverkat till utökningen av besättningsstorlekarna. Foto: Carin Martiin.

Ledarpraktikan. Tidningens upprepade påpekanden om den förändrade företagarrollen indikerar att det här blivit ett problem som blivit allt tydligare och något som särskilt de som expanderade tidigt kan ha varit oförberedda på. En annan stor förändring för de som gjorde stora utökningar var också att delvis byta människor mot teknik, och att ersätta manuellt arbete med automatik.

Ett nytt ”tekniskt komplex” som möjliggjort mycket större besättningar

Från tiden omkring millennieskiftet kan vi tala om ett nytt *tekniskt komplex* inom svensk mjölkproduktion.⁸³ Utmärkande för det nya komplexet är att det till stor del baseras på digital teknik som allt eftersom utvidgats till att omfatta mjölkning, utfodring, sopning och gödselhantering inne i ladugården och övervakning av djurens aktivitet, positionering i stallet, fysisk kondition, sjukdomar, fertilitet med mera.⁸⁴ Det här är ett systemskifte som fortfarande pågår.

Åttio- och nittio-talsteknik beredde vägen

Det digitala tekniksiftet och expansionen till allt större mjölkbesättningar föregicks av ett antal tekniska nyheter under 1980- och 90-talen, innovationer och ändrade arbetsätt som banade väg för storskaligheten, men utan att ha haft den rollen inledningsvis. Hit hör storbalstekniken, som enligt Husdjur 1983 var ”en metod att räkna med”.⁸⁵ Med storbalstekniken ökade möjligheterna att leja bort delar av vallskörden och möjligheterna att klara större geografiska avstånd ökade. Bland medverkande teknikförändringar märktes bland annat GPS, detaljerad meteorologisk information,

81 Husdjur 2014, nr 5, s. 60–61.

82 Husdjur 2006, nr 3 (flera artiklar på tema gårdsråd).

83 Tekniska komplex, se Myrdal, Janken ”Begreppsbildning och tekniska komplex”, s. 7–8 i *Jordbruket som system. Arbetet och gården i ett historiskt perspektiv (1999)*.

84 Husdjur 2006, nr 5, s. 26–27; 2008, nr 2, s. 23 och s. 80; 2017, nr 11, s. 32; 2019, nr 10, s. 24.

85 Husdjur 1983, nr 4, omslaget.

specialutrustade vagnar och möjligheter att köra traktorer snabbare på väg. Härigenom blev det möjligt att öka tillgången till grovfoder betydligt, och därmed mjölkbesättningens storlek. Den här utvecklingen innebar samtidigt en ökad specialisering där mjölkföretagaren lejer bort vissa moment för att koncentrera sig på andra, och på företags- och arbetsledning.

Digitalt och automatiskt, både här och där i ladugården

Det tekniskifte inom svensk mjölkproduktion som till stor del inleddes omkring millennieskiftet, var av grundläggande karaktär, det har påverkat mjölksektorn genom att driva fram betydligt större men färre mjölkbesättningar. Det har även påverkat samhället i stort, bland annat genom strukturrationaliseringens konsekvenser för landsbygden. Tekniken var/är inte alltid produktionsökande, åtminstone inte generellt sett, utan handlar till stor del om minskade arbetskostnader, och därmed ökad effektivitet i termer av mjölk per arbetad timme. Det här välkomnades av tidningen. En del tidsbesparingar förbyttes till ökat annat arbete, till stor del via bildskärm, som bevakning och uppföljning, men totalt sett har det manuella arbetet minskats: ”Genom en hög grad av automation sköts besättningen på samma tid som tidigare – trots att antalet mjölkkor har fördubblats.”⁸⁶ Etableringen av den nya tekniken hade inte varit möjligt utan att den digitala tekniken gjorts tillgänglig, och även utvecklats för mjölkproduktion. På så sätt kan man se det nya tekniska komplexet inom mjölkproduktionen som en del av samtidens stora samhällsförändringar. Här ingick även kunskapsspridning. Datorteknikens relativt tidiga entré inom husdjursskötseln, datafoderlistorna kom redan 1971, och så kallade *gårdsdatorer* annonserades i *Husdjur* 1983, kan också ses som en del av de faktorer som bidrog till de stora

språngvisa förändringarna sedan millennieskiftet.⁸⁷ År 1999 uppgav tidningen att ”de svenska lantbrukarna är de mest datoriserade i världen”.⁸⁸ Mjölkningsroboten är något av tekniskiftets frontfigur. Det internationella utvecklingsarbetet rapporterades då och då i *Husdjur*, bland annat i flera nummer år 1992, fem år innan skånska Olstorp blev den första svenska *robotgården* år 1997.⁸⁹ Roboten ägnades därefter fortsatt stor uppmärksamhet i tidningen, genom inlägg om dess inverkan på avkastning och juverhälsa, servicekostnader med mera, och genom ett stort antal gårdsbesök med större eller mindre fokus på mjölkningsteknologin. Samma år, 1997, hölls också seminariet ”Dags för robotmjölkning!” på Elmia där en av de medverkade proklamerade:

Robotarna kan bli lösningen för att vi ska kunna behålla de unga mjölkbönderna. Ingen vill hålla på med det slitsamma arbetet och den uppblundhet som vi har gjort...⁹⁰

Mjölkningsroboten är något av tekniskiftets frontfigur. Foto: Mark Harris.

86 *Husdjur* 2005, nr 9, s. 20.

87 *Husdjur* 1981, nr 9 och 1983, nr 4.

88 *Husdjur* 1999, nr 2, s. 15.

89 *Husdjur* 1992, nr 4, s. 5 och 10; 1997, nr 10, s. 8–10.

90 *Husdjur* 1997, nr 11, s. 15.

De närmsta åren efter 1997 lyftes ett antal frågetecken kring mjölkningsroboten, bland annat om juverhälsa och betesgång. Foto: Andreas Palmén

De närmaste åren lyftes ett antal frågetecken kring mjölkningsroboten. Bland de röster som hördes, ute på besökta gårdar, i insändare eller annat material i tidningen så hade det börjat resas frågetecken kring bland annat juverhälsa, mjölk kvalitet, mjölkningshygien, betesgång, avel och konsumentreaktioner. Men, menade tidningens skribent, vi ska inte döma ut tekniken, vi ska identifiera risker och hitta lösningar.⁹¹

År 1999 kvarstod bland annat frågan om tekniken skulle accepteras mer generellt, av mejerierna, lantbrukets organisationer och företag? Och hur skulle myndigheter och konsumenter ställa sig till automatisk mjölkning:

Framtiden för mjölkningsroboten i Sverige beror till mycket stor del på om vi inom en snar framtid får ett anpassat EU-direktiv som garanterar att konsumenterna kan lita på att 'robotmjölk' är en förstklassig vara producerad av friska och lyckliga kor.⁹²

Frågorna om konsumentreaktioner och om olika myndigheters syn på mjölkningsroboten kom inte att bli någon stor fråga i Husdjur. Däremot uppmärksammades omvårdnaden om korna: "Går det att automatisera omvårdnaden av korna?" Temat mjölkningsrobot hade säkert stort läsvärde, även om många fortfarande kan ha varit avvaktande i sin uppfattning om för- och nackdelar. "Det är inte riskfritt att vara pionjär" skrev tidningen efter ett gårdsbesök:

Den första roboten ... har gått som en klocka ... Den andra ... har krånglat hela tiden. ... Avkastningen ... har sjunkit ... Celltalet har varit uppe och vänt på 400 000 ... Nu är det dock nere på 139 000. ... pappan ville ha mjölkrobot efter att ha mjölkat kor i många år och då ville sonen inte vara den som bromsade val av teknik. ... Sedan robotarna installerades har man haft fullt upp med att få dem att fungera.⁹³

Bland uppmaningarna till de som funderade på robotinvestering kunde Husdjurs läsare ta del av

91 Husdjur 1998, nr 6/7, s. 48.

92 Husdjur 1999, nr 3, s. 39. Ett tidigare exempel på vikten av acceptans var den medialt uppmärksammade genmanipulerade "rasen" Belgian Blue, som inte accepterades av lantbrukets organisationer, bland annat med tanke på förtroende och eventuellt konsumentmotstånd mot sådant kött. Se Husdjur 1990, nr 5, s. 32.

93 Husdjur 2001, nr 12, s. 8-9.

råd som: ”Börja inte med AMS för att det är något du inte vill”⁹⁴ och

*En lantbrukare ska inte skaffa sig robot av ”inte-orsaker” till exempel ”jag vill inte mjölka”, ”jag vill inte fodra kor”. Drivkraften måste vara att man vill något positivt med roboten”.*⁹⁵

Bland de negativa kommentarerna under robotens inledande år i Sverige fanns påpekanden om höga cellhalter, vatteninblandning och smakfel.⁹⁶ Vidare gavs exempel på att själva tekniken krånglat och på att det hade uppstått problem i mötet mellan teknik och djur.⁹⁷ Den tidiga robotentusiasmen tonades också ner vid några av tidningens gårdsbesök: ”Robotmjölkning var inte aktuellt för vår del. Vi är inga större teknikfantaster, utan valde mjölkning i fiskbensstall...”⁹⁸ På en gård hade man valt att inte investerat i en robot motiverat av sociala värden i att vara fler personer på gården, för att slippa driftslarm och ständig beredskap, och dessutom därför att karusellen gav expansionsmöjligheter i valfria steg.⁹⁹

År 2002 rapporterade tidningen att 100 gårdar installerat mjölkningsrobot och att vartannat stall som byggdes år 2001 var anpassat för det, vilket enligt tidningen var en snabbare expansion än man kunnat föreställa sig.¹⁰⁰ ”Det råder robotboom i Sverige, antalet har nästan fördubblats det senaste året.”¹⁰¹ Mjölkning med robot slog verkligen igenom, men det är samtidigt intressant att ta del av några kritiska inlägg, publicerade 2018, bland annat av en mjölkproducent som skaffat robot redan år 2001 men som nu övergår till grop, bland annat sedan barnen flyttat hemifrån

94 Husdjur 2002, nr 2, s. 11.

95 Husdjur 2003, nr 12, s. 43.

96 Husdjur 2002, nr 2, s. 8–10; 2003, nr 6/7, s. 48–50.

97 Husdjur 2003, nr 6/7, s. 48–50.

98 Husdjur 2001, nr 12, s. 25.

99 Husdjur 2001 nr 12, s. 27.

100 Husdjur 2002, nr 2, s. 8–10.

101 Husdjur, 2002, nr 12, s. 32.

102 Husdjur 2018, nr 10, s. 10–12; s. 17.

103 Husdjur 2018, nr 11, s. 8.

104 <https://www.vxa.se/fakta/styrning-och-rutiner/mer-om-mjolk/statistik/>

och inte längre kunde vara med och ta larmen från roboten.¹⁰² En annan producent hade också, till skillnad mot många andra, upplevt att tekniken givit en ökad bundenhet och var nu på väg att byta ut mjölkningsroboten mot en grop, med kommentaren att han ville ”bli kogubbe igen”, jobba mer med korna och mindre med datorn.¹⁰³

En jämförelse mellan antalet robotmjölkade besättningar, redovisad av Växa Sverige från kontrollåret 2015 och framåt, anger totalt 797 kontrollanslutna robot-mjölkade besättningar år 2015, men 738 år 2019 och 718 år 2022, således en netto-minskning med 79 besättningar under sju år.¹⁰⁴ Förklaringen kan vara att man bytt system, t ex till karusell eller grop; att man gått ur ko-kontrollen men fortsatt; eller att besättningen upphört. Andra besättningar kan samtidigt ha investerat i flera robotar i samma besättning.

Investeringar i mjölkningsrobotar har inte varit någon garanti för fortlevnad på den enskilda gården. Foto: Mark Harris.

Hur som helst så indikerar siffrorna att den investering som en gång gjordes i en eller flera mjölkkningsrobotar inte alltid varit en garanti för den enskilda mjölkbesättningens fortlevnad.

Kapitalkrävande

byggnadsinvesteringar

Det nya tekniska komplexet genererade även stora byggnadsinvesteringar, i nya anläggningar eller ombyggnader av olika slag. Mjölkning med robot eller karusell förutsatte ofta andra yttermått och konstruktioner anpassade för detta redan från början. De nya ladugårdarna har, så att säga, planerats inifrån, med tanke på planlösning och teknik, vilket skiljer dem från många av det sena 1900-talets ladugårdar där till exempel rörmjölkkningsanläggningar, fodervagnar och utgödsling installerades inom befintliga väggar eller med mindre ombyggnader, vilket kunde kräva en del kompromisser.

Byggnadsinvesteringar är ett ofta återkommande tema i tidningen, inte minst som en del i olika gårdsbesök. Under 1980-talet handlade det ofta om till- och ombyggnader för en måttlig ökning av besättningsstorleken, till exempel från 24 till 30, eller från 30 till 40 kor. År 1992 varnade Husdjur för att bygga om för fortsatt små besättningar, man borde utöka mer:

Den svenske mjölkbonden bör ta signalerna från omvärlden som en fingervisning att en satsning på upprustning av den gamla ladugården för 30–35 kor snart kan visa sig vara otillräcklig. Heltidsföretag med mindre än 50 kor kan få svårt att överleva.¹⁰⁵

Rekommendationer om storleksordningen 50 kor höll inte i sig särskilt länge. Sju år senare påpekades, om än med modifikation, att:

Många anser att lösdrift är framtidens sätt att hålla mjölkkor. Det är fel att investera en miljon i

en utbyggd båsladugård för att inom tio år bygga en lösdrift. Trots allt är det lättare att få ihop driftskalkylen i en större lösdrift. Slutligen, glöm ej tron och trivseln. För att få en fungerande och välskött ladugård krävs att man tror på det system man valt. Tycker man att uppbundna kor är bäst så trivs man i ladugården och skötseln blir bra. Då ska man också välja det.¹⁰⁶

Redan året därpå refererade tidningen från Svensk Mjölk stämma 1999 och dess ordförande som slog fast att ”Systemet med lösgående djur är grunden för en framtida svensk mjölkproduktion. Vi menar därför att man vid ny- eller ombyggnad ska välja lösdrift.”¹⁰⁷ Uttalandet sammanföll i tid med mjölkrobotens första steg in på den svenska marknaden och kan därmed ha förstärkt inriktningen mot lösdrifter med robotmjölkning. Tiden runt millennieskiftet tecknades i tidningen som optimistisk. Efter ett trassligt 90-tal med snabba jordbrukspolitiska kast och mycket byråkrati, åtföljt en hel del misstro och pessimism, tycktes många av de kvarvarande mjölkproducenterna ta nya tag:

Byggruschen fortsätter, under 2000 godkände länsstyrelserna förprovning av 466 stallar för mjölkkor. ... Fjolårets ärenden innebär ett nyttillskott på 10 751 koplatser, vilket är nära nog en fördubbling jämfört med 1998. ... Nästan var fjärde förprovning ... gällde stallar för fler än 80 kor.¹⁰⁸

Investeringsentusiasmen omkring millennieskiftet dämpades i samband med sämre ekonomi omkring år 2003, men redan år 2006 var optimismen tillbaka. Nu poängterades allt oftare byggande som en nödvändighet för den svenska mjölkproduktionens framtida existens med, enligt Svensk Mjolk, ett årligt behov av 20 000 nya koplatser:¹⁰⁹

En hausse i hela byggbranschen gör att även mjölkbönder som går i byggtankar måste se till att vara ute i god tid ... Den ökade investeringsviljan inom mjölkproduktionen har nu också satt sina

105 Husdjur 1992, nr 1, s. 26.

106 Husdjur 1998, nr 12, s. 74.

107 Husdjur 1999, nr 5, s. 28. Uttalandet gavs ökad tyngd år 2003 då Svensk Mjölk styrelse förordade lösdrift till mjölkorna vid om- eller nybyggnation (Husdjur 2003, nr 12, s. 42).

108 Husdjur 2001, nr 4, s. 47.

109 Husdjur 2006, nr 12, s. 41.

Den ökade investeringsviljan inom mjölkproduktionen sätter sina spår i försäljningsstatistiken och stallutrustning tillsammans med traktorer och transportredskap är produktgrupper som ökar. Foto: Jannie Hagman.

spår i försäljningsstatistiken, där stallutrustning tillsammans med traktorer och transportredskap är de produktgrupper som ökar.¹¹⁰

Senare kom de tidiga investeringarna i det nya tekniska komplexets ladugårdar att kritiserar för dåligt underbyggd planering och budgetering. Enligt tidningen hade bankerna ibland varit väl generösa och släppt igenom höga byggnadskostnader och glädjekalkyler. En liknande kommentar publicerades 2014:

... många har förbyggt sig ... De hade för optimistiska kalkyler när de skulle gå från en besättning på 50 till låt oss säga 300, och samtidigt gå från familjeföretag till ett företag med flera anställda. Det är en stor omställning.¹¹¹

Inte nog med att planering, byggprocess och igångsättning med ett stort antal djur, stora volymer och kanske ny personal frestade på. En krönikör i byggbranschen påpekade att det är tuffare för mjölkbönder att bygga än inom andra lantbruksinriktningar, eftersom ”Mjölkgårdar styrs av en annan långsiktighet och gårdsunika faktorer... Därtill har man en uppsjö tekniska

lösningar och driftsmodeller.”¹¹² Påpekanden om alltför höga byggnadskostnader gjordes återkommande i tidningen, till exempel i samband med ett gårdsbesök tillsammans med en gäst från USA år 2015.¹¹³ Ett sätt att begränsa kostnaderna, och som tidningen berättade om vid flera tillfällen, var att göra plats för fler kor genom att flytta ut ungdjuren, till exempel till en arrenderad ladugård längre bort. Sådana lösningar kan ha varit tänkta som tillfälliga lösningar i väntan på bättre ekonomi, men var arbetsamma och kan ha medfört att tidsvinsterna i mjölkladugården helt eller delvis åts upp av förhållandevis tungarbetade ungdjursladugårdar längre bort.

Systemskiftet och djurhälsan

De stora, språngvisa utökningarna av besättningarna inverkar i större eller mindre utsträckning på mjölkornas, kvigornas och kalvarnas hälsa, åtminstone i samband med övergången till ett nytt system och en större skala.¹¹⁴ Betydligt fler djur per besättning innebar kraftigt ökade smittrisker, särskilt om djuren var inköpta: ”Inköp av livdjur, den ojämförligt största orsaken till smittspridning”

110 Husdjur 2006, nr 10, s. 50–51.

111 Husdjur 2014, nr 2, s. 32.

112 Husdjur 2013, nr 12, s. 40.

113 Husdjur 2015, nr 2, s. 57.

114 Husdjur 2002, nr 8, s. 88–90.

respektive: ”Ju större besättning desto större risk för att smitta sprids mellan djur. Om besättningen ökar från 60 till 120 kor så blir det drygt 10 000 fler möjliga smittvägar.¹¹⁵

Den stora nya ladugården kunde också ge positiva effekter på djurhälsan. Tidningen gav här en varierad bild, där den tillgängliga husdjursstatistiken visade att det mesta blivit bättre, samtidigt som olika inlägg påpekade problem som höga cellhalter och dåliga klövar. Dessutom påpekades flera gånger att veterinärernas inrapportering var ofullständig, med ett stort bortfall, vilket skulle kunna förklara den ganska motsägelsefulla helhetsbilden av djurhälsoläget.¹¹⁶

Några år efter millennieskiftet och den tidiga ”boom” för större, ofta robotmjölkade besättningar, skrev man allt oftare i tidningen om problem med kalvhälsa och ökad kalvdödlighet:

Avkastningen per ko och år ökar, men andelen dödfödslar visar en dålig trend genom att öka på både kvigor och kor ... andelen dödfödda kalvar hos holsteinkvigor ligger över tio procent... även på kor ökar andelen dödfödda kalvar och det inom både SRB och holstein-rasen.¹¹⁷

Kalvhälsoproblemen förefaller ha ökat snabbt och som en konsekvens av de ökade besättningsstorlekarna. Nästan lika snabbt tycks olika försök till lösningar ha börjat utvecklas: ”... kalvdödligheten var hög och tillväxten låg i det gamla kostallet. Lösningen blev ett separat kalvstall.” respektive ”De slängde ut kalvarna! Ständiga problem med kalvhälsan ... valde att bygga kalvboxar utomhus, men under tak.”¹¹⁸

Att tidningen Husdjur från millennieskiftet och framåt ägnade ganska stor uppmärksamhet åt sjukdomar och djurhälsoproblem i större besättningar innebar inte att djurhälsan skildrats

som oproblematisk tidigare. Under rubriken ”Sjuka kor kostar!” i ett exempel från 1995, uppmärksammades problem med ökad utslagning och djurhälsa i besättningar med mer än 8100 kg per ko och år med kommentaren: ”...så stora hälsoproblem att ... I dessa besättningar skulle det förmodligen löna sig mer att förbättra hälsoläget än att ytterligare öka produktionen”.¹¹⁹ I ett annat, något senare inlägg, ställdes den liknande frågan: ”Klarar höjd produktion att betala ökad sjuklighet?”, åtföljd av ett resonemang som inkluderade tyngden av olika sjukdomar, liksom besättningarnas åldersstruktur och rekryteringskostnader.¹²⁰

Den studerade tidsperioden inkluderade tre omfattande smittbekämpningsprogram, mot leukos, BVD (Bovin virusdiarré) respektive

Kalvhälsoproblemen ökade snabbt med de större besättningsstorlekarna. Ibland blev lösningen ett separat kalvstall. Foto: Cajsa Lithell.

115 Husdjur 2010, nr 3, s. 12 respektive 2005, nr 10, s. 76.

116 Husdjur 1996, nr 1, s. 19; 2001, nr 9, s. 5; 2003, nr 8, s. 32; 2012, nr 3, s. 13; 2018, nr, s. 6.

117 Husdjur 2004, nr 12, s. 39.

118 Husdjur 2005, nr 12, s. 8 respektive 2006, nr 2, s. 57.

119 Husdjur 1995, nr 10, s. 34.

120 Husdjur 1997, nr 5, s. 26–27.

IBR/IPV (*Infektiös bovin rhinotracheit/Infektiös pustulär vulvovaginit*). Enligt tidningen inleddes leukosprogrammet successivt år 1989, bland annat motiverat av EG-krav, trots att Sverige ännu inte hade ansökt om medlemskap:

EG har ställt krav på sina medlemsländer att de 1992 ska vara leukosfria eller att de ska ha mycket aktiva leukosprogram. Den svenska anpassningen tillsammans med höjd ambition att producera livsmedel från friska djur gör att argumenten nu klart väger över för att genomföra ett svenskt leukosprogram.¹²¹

Tidningen återkom löpande till de här olika programmen, som ibland löpte parallellt, och som utgjorde en del av de olika problem som följde mjölkbönderna under många år. Risken att behöva slakta kor på grund av smittbekämpningsprogrammen kan ha medverkat till att många producenter födde upp så många egna rekryteringskvigor som möjligt.

Vid studiens inledning var så kallad assistentsemin en självklarhet. Mjölksproducenten ringde då samma morgon och beställde ett besök under

dagen, helgdag som vardag, för att få en eller flera djur seminerade. År 2010 seminerades istället hälften av alla mjölkkor genom djurägarsemin. En orsak var det minskade antalet mjölkgårdar, särskilt i vissa områden i landet.¹²² Vid ungefär samma tid uppmärksammade tidningen att det kommit att krävas fler inseminationer per dräktighet, vilket en veterinär kommenterade:

Tyvärr så tror jag att strukturrationaliseringen har ett pris. Jag har en känsla av att man inte har samma fokus på fruktsamheten i större besättningar och att man inte har samma rutiner för brunstpassning i större besättningar med till exempel aktivitetsmätare. På många mjölkgårdar går man förmodligen inte den sista kvällsrundan i ladugården som man gjorde förr.¹²³

De många skillnader i teknik, arbetsmoment och kontakter med djuren som tidningen kontinuerligt skildrade diskuterades redan år 1999 av en tidig robotinnehavare, vars reflektioner innehöll en del skepsis, men också slutsatser om hur de nackdelar tekniken genererade skulle kunna övervinnas:

På många mjölkgårdar går man förmodligen inte den sista kvällsrundan i ladugården som man gjorde förr, skrev Husdjur. Foto: Carin Martiin.

121 Husdjur 1989, nr 8, s. 16.

122 Husdjur 2010, nr 2, s. 20.

123 Husdjur 2012, nr 11, s. 31.

Många av dagens skuldtungda bönder arbetar ensamma och kanske dessutom lika många timmar som våra förfäder gjorde tog tidningen upp 1988.

*... man måste stanna till och tänka efter ...
Just mjölkning är en process som traditionellt är nära förknippad med omvårdnad ... Om också mjölkningen automatiseras är det risk för att antalet naturliga tillfällen för mänsklig observation av djuret ytterligare minskas. Det kan innebära ett hot mot djurens välbefinnande och hälsa eftersom erfarenheten visar att skötaren, djurbonden är mindre benägen att vistas i stallet enbart för att observera sina djur...
Som robotinnehavare måste man organisera nya observationsrundor i ladugården för att inte tappa bort omvårdnaden av djuren.¹²⁴*

Att vara mjölkbonde och människa

Trots att tidningen Husdjur är uttalat produktionsinriktad togs frågor kring livet som mjölkbonde upp då och då. I serien *Vi mjölkbönder*, som återkom i varje nummer sedan 1992, kunde en och annan reflektion komma med ibland, till exempel som svar på frågor som

”Vad är bäst/sämst med att vara mjölkbonde?”. En del reportage från gårdsbesök kunde också ge den mänskliga sidan av mjölkföretagandet ett visst utrymme. Det allmänna intrycket är dock att de här frågorna snarare belystes indirekt, genom vad initierade kollegor kunde läsa mellan raderna. Bland teman med social anknytning nämndes bland annat granngårdarnas stora betydelse, och att en grannes beslut att upphöra med respektive utöka mjölkproduktionen kunde ha stor inverkan på andra mjölkbönder.

Till vardags var det, enligt flera inlägg i tidningen, viktigt att försöka hitta vägar att kombinera korna med andra delar av livet. Det här togs bland annat upp redan 1988:

Många av dagens skuldtungda bönder däremot arbetar ensamma och kanske dessutom lika många timmar som våra förfäder gjorde. De tappar därigenom ofta kraft och möjlighet till rekreation och stimulerande sociala kontakter. I värsta fall tappar de kontakten även med den egna familjen.¹²⁵

124 Husdjur 1999, nr 6/7, s. 35.

125 Husdjur 1988, nr 9, s. 36.

Risken att mjölkproducenten jobbade så hårt att hon/han till och med riskerade att tappa kontakten med den egna familjen togs också upp av en dansk mjölkproducent och gästföreläsare år 2007: ”Hos två av mina grannar blev det skilsmässa sedan man byggt – mitt liv ska utvecklas med samma fru...”¹²⁶

Husdjur gav då och då exempel på mjölkproducenter som börjat mjölka tre gånger per dygn som ett sätt att klara både kor och barn, till exempel genom att mjölka klockan 7, 14 och 22: ”... genom att mjölkningen på kvällen är så pass sent (kl 22) kan man vara inne med familjen på kvällen och sedan gå ut...”¹²⁷ Strategin förefaller ibland ha blivit för arbetsam i längden, och kan då ha väckt frågan om att antingen upphöra med produktionen eller fortsätta, under förutsättning att man då kunde investera i robotmjölkning.¹²⁸

Förutom mjölkningstiderna (i icke automatiserade system) kunde tiden för mjölkbilens ankomst ha stort inflytande. Även om den bestämda tiden för hämtning inte krockade med ”normal mjölkningstid” så kunde den ge ökad stress i kombination med skolskjutsar, måltider, fotbollsträning, och möjligheter att umgås utanför gården. En lösning, var det system med kylsystem och tank för så kallad *oberoende hämtning* som blev tillgängligt under studiens senare år. Genom en sådan delvis *social investering* minskade kraven på att anpassa mjölkningen och annat i vardagsschemat efter mjölkbilens ankomst.¹²⁹

Möjligheterna till ledighet och hjälp vid sjukdom eller föräldraledighet genom den så kallade Avbyttjänsten påtalades vid många av tidningens gårdsbesök under 1980- och 90-talen.¹³⁰ Avvecklingen av Avbyttjänsten under 1990-talet innebar ökad bundenhet för de som inte hittade annan hjälp, samtidigt som besättningsstorleken ökade. En person med en 30-korsbesättning med

Avbyttjänstens stora betydelse påtalades vid många av tidningens gårdsbesök under 1980- och 90-talen.

avbyttare under 80-talet kunde under 90-talet vara helt själv med till exempel 50 kor. Med de allt större besättningarna och ökad andel anställd arbetskraft, inte bara mjölkföretagaren och hans/hennes familj, minskade ensamarbetet, samtidigt som flera anställda kunde möjliggöra arbetsscheman och semester. Även om det är fler kor och mer mjölk per person under studiens senare år, så ger Husdjur en bild av att det finns fler människor på de kvarvarande mjölkgårdarna. Det här indikeras även av foton i serien *Vi mjölkbönder*, där det ofta bara var en eller två personer på bild när serien inleddes i början av 90-talet, men betydligt fler personer idag. I en tillbakablickande krönika gjordes reflektionen att:

¹²⁶ Husdjur 2007, nr 12, s. 39.

¹²⁷ 1985, nr 12, s. 16.

¹²⁸ Tidningen uppgav vid flera tillfällen att korna mjölkade ca 10–15 procent mer då jämfört med då de mjölkades två gånger mer dygn.

¹²⁹ Husdjur 2017, nr 11, s. 45–47.

¹³⁰ Avbyttjänsten, som var statligt delfinansierad, utvecklades under 1970-talet och avvecklades efter ett regeringsförslag i mitten av 90-talet. Då anlätade 8100 mjölkbönder Avbyttjänsten, som då hade 1700 personer anställda på hel- eller deltid.

... den som tog över ofta var ensam. Det var ett stort misstag av lantbruket. Nu har man förstått att det inte går att ha en mjölkproduktion där en person har det fulla betinget.¹³¹

Den ensamarbetande mjölkproducenten kan ha känt sig mer eller mindre isolerad inne i ladugården, särskilt efter de ökade bestämmelser om smittskydd som följde med EU-medlemskapet. Krav på besökare att byta stövlar med mera kan ha gjort det krångligare att

titta in för en pratstund. Det kan ha varit särskilt ensamt under mitten av 90-talet, strax innan mobiltelefonen blev vanlig på landsbygden. Vikten av att ha grannar poängterades också i Husdjur vid den här tiden:

... vi får inte glömma bort hur människan har det. Vi har hårdare krav och får mindre betalt. Vi som kollegor måste ta ett ansvar och hjälpa varandra. Det är lätt att bli hemmablind och då kan stödet och råden från en granne vara det som gör att man orkar förändra.¹³²

131 Husdjur 2019, nr 8, s. 56.

132 Husdjur 1995, nr 6/7, s. 46.

Stöd och råd från en granne kan ge ork att förändra sin situation.

III. Korta noteringar från olika delperioder 1980–2020

I det här avsnittet har tiden från och med 1980 och fram till 2020 delats in i femårsperioder. För respektive period ges exempel på karakteristika, i form av noteringar (ofta förkortade citat) direkt baserade på tidningen *Husdjur*. Att en fråga finns med under en delperiod, utesluter inte att den kan ha varit aktuell även under andra delperioder, exempelvis prisförändringar.

Perioden 1980–1984:

- Fortsatt strävan efter att bibehålla balansen mellan inhemsk produktion och konsumtion
- Kvardröjande optimism från 70-talet
- Viss oro över stagnerad/minskad inhemsk mjölkkonsumtion
- Viss ökad medvetenhet om att det kan bli problem med överskott
- Produktionsökningen större än minskningen på grund av nedläggningar
- Tidvis stopp för tillstånd till nybyggnad av ladugårdar
- Kraftiga räntehöjningar i början av 80-talet, drabbade främst nystartade
- Vissa statliga insatser för att mildra de höga räntorna, ex s.k. uppskjuten ränta
- Hög inflation
- Starkt ökad avkastning per ko och viss, stegvis ökning av besättningsstorleken
- Ensilagetorn, och introduktion av rundbalsensilage
- Marknadsföring av ”gårdsdatorer” via husdjursföreningarna
- Utbyggnad av Lantbrukshälsan och Avbyttjänsten
- Media kritiserar flera sidor av djurhållningen
- Den s.k. kadaverdebatten, om kadavermjöl bl.a. i koncentrat till mjölkkor
- Från omkring 1984 betonas djuretik som säljargument
- Funderingar på tema Vem blir mjölkbonde i framtiden?

Perioden 1985–89:

- Så länge vi har överskott kommer vi aldrig att få lönsamhet
- Ska sälja korna, det känns hemskt att behöva lägga ner
- Basera produktionen på mycket eget foder
- Det finns inte utrymme för någon ökad total mjölkproduktion i Sverige
- Teknik i den lilla skalan kan förbättra lönsamheten
- Heltidsjordbruket har svårt att existera, mycket av inkomsterna kommer från annat håll
- Många jobbar ensamma, samarbete fyller även en social funktion
- På längre sikt tror jag att det bli bättre för svenska bönder, tänk på jordens befolkningsökning, jorderosion m.m. Till dess gäller det att hålla sig flytande
- Djärv satsning trots kärva tider; Vi får inte förlora framtidstron
- I Sverige har vi redan till stor del genomgått ekluten
- Konkurrens mellan produktion av mjölk och kött?
- Riksdagen inför produktionsbegränsning genom mjölkkvoter på besättningsnivå
- 90 000 tomma koplatsen fylls med kor om tvåprissystemet tas bort, ger nya överskott
- Mjölkpension, en annan del av försöken att begränsa Sveriges totala mjölkproduktion
- Jordbruket, upplever sig vara i kläm mellan politiker och konsumenter
- Svårt att få politikerna att förstå nödvändigheten av svensk mjölk och svenskt jordbruk

- Vi måste tvätta bort stämpeln av miljö- och matförstörare som media driver
- Konsumentförtroende, öppenhet, etik, kvalitet – det enda sättet att behålla marknadsandelar
- Etikdebatt: avel, brunstsynkronisering, embryoöverföring, tillväxthormoner, antibiotika
- Den nya djurskyddslagen 1988, ska införas i etapper
- Program för bekämpning av leukos och BVD.

Perioden 1990–94:

- Mjölköverskottet är tillbaka
- Får vi bara konkurrera på marknaden på lika villkor tror jag svenskt lantbruk har en framtid
- För många kommer det några svåra år nu, men när nedbantningen är klar ...
- Vi behöver minska med ¼ av mjölken, 1/3 av korna och ½ av mjölkbönderna.
- Vad ska nästa generation säga när de ser vad vi gjort?
- Det känns fruktansvärt jobbigt att vara mjölkbonde just nu, allt jag gör ses som fel
- Svårt att sluta, ett sätt att leva
- Törs jag investera, eller ska jag lägga av?
- Han har bestämt sig, han ska vara kvar som mjölkbonde
- Vad gör vi om danska, tyska m.m. mejeriföretag vill sälja mjölk här?
- Det blir svåra tider för mjölkbönderna utan EU
- EU-anpassningen blir tuff, men vi har en chans, vi är inte utslagna
- Våra fördelar: god djuromsorg, godtagbar etik, utan antibiotika och hormoner
- Vi står väl rustade att möta den internationella konkurrensen
- Media ifrågasätter mjölken, dess fetthinnehåll med mera
- Nya ladugårdar kan behöva byggas för 100–200 kor för att få lönsamhet och bra arbetsmiljö
- Maskinringar och farmartjänst kommer
- Skräms inte bort de unga
- Mjölkningsrobot visas på tyska Agritechnica.

Perioden 1995–99:

- Landskvoten blev 3.3 inte 3.5 miljoner ton
- 'Kvotkaos' lamslår svensk mjölkproduktion,

- Landskvoten ett svek, kvoterna inte klara
- Oro o ångest för att göra fel med EU-blanketterna
- Det är för många som kontrollerar: veterinärer, kommun, mejeri, länsstyrelse ...
- Svenska mjölkkor i världstopp angående avkastning
- Konkurrentländerna är ibland bättre, bl.a. lägre celltal och mindre tillsatser i ostarna
- Mejeriföreträdare: Ibland tror jag att vi har ett bättre rykte än vad vi förtjänar
- Gelatin i yoghurt – storm i media
- Den svenska modellen är den långsiktigt riktiga: djuromsorg, förebyggande hälsovård, foder fritt från antibiotika och tillväxthormoner
- "På väg mot världens renaste lantbruk"
- För 2 år sedan rådde stor optimism inom lantbruket
- Tuff konkurrens och sämre lönsamhet är att vänta nu när vi är med i EU
- Kommer tillräckligt många äldre att sluta och frigöra kvot åt utökare och nystartare?
- "Öronmärkeskrånget"
- En liter mjölk är inte bara en liter mjölk, vi säljer ett helt koncept
- Jag är rädd för att vi bönder kommer att bli grundlurade igen
- Mjölken behöver produktutvecklas, "kaffe latte"
- Robotarna kan bli lösningen för att vi ska kunna behålla de unga mjölkbönderna.
- Vad tycker konsumenterna om robotmjölk?
- Roboten, ger den mer tid för omsorg om djuren?
- Satsningar: uppoffringar och risker för enskilda familjer, men kan ge god framtida lönsamhet
- Det behövs fler Krav-gårdar
- Lönsamheten har förbättrats 1999, väntas sjunka runt 2004 och sedan plana ut
- Framtidstron har återvänt.

Perioden 2000–2004:

- Fusionen Arla – MD Foods
- Byggaktiviteten hög, både lösdrifter och en del båsladugårdar, många förprovningar
- Flyttar ut ungdjuren ur mjölkkladugården för att få plats för fler kor.
- Storleksrationalisera för att kunna leja in tjänster, anställa och vara mindre bunden

Det kan ta längre tid än väntat att ta hem vinsten av ny teknik. Foto: Mark Harris.

- Få elever på naturbruksgymnasierna
- Svårt att hitta ladugårdspersonal
- Mjölka tre gånger?
- Ökad lönsamhet, efter att ha sjunkit hela 90-talet
- Intäktsökningen försvinner i ökade kostnader. Hög teknikinivå kostar
- Det är otäckt att så stor del av intäkterna är stöd i olika former
- Innan vi rusar vidare – vem vågar satsa i framtiden om företagen är så stora?
- Robot-boom i Sverige
- Omfattande kalvexport, kritiserad
- Ökat smitt-tryck genom större besättningar och mer livdjurstransporter
- Mul & Klöv i UK
- Ökande kalvdödlighet, särskilt efter holstein-kvigor
- Ofullständiga veterinärrapporter
- Med större besättning blir man mer av arbetsledare, anställda tar tid, viktigt med delaktighet
- Om man är en utpräglad ko-människa så är det kanske bäst att inte expandera
- Den som inte har grepp om den nuvarande produktionen ska inte expandera
- Svagheter förstoras i ett stort företag, går det snabbt så går det med besked
- Frustration över mejeri-investeringar utomlands istället för att betala leverantörerna
- Vi trodde på mejeri-fusionen, att den skulle ge bättre avräkningspris, men så blev det inte
- Våga höj priset till konsumenterna
- Lönsamheten är urusel hösten 2003, det talas allt oftare om kris, ett antal konkurser
- Många är hårt arbetsbelastade, bl.a. på grund av större besättningar
- Luften har gått ur många, det behövs visioner
- Utveckling behöver inte betyda jättestora högriskprojekt
- Vi vill inte skuldsätta oss för 25 år framåt
- Det kan ta längre tid än väntat att ta hem vinsten av ny teknik
- Omställningsperioden från uppbundet till lösdrift med ny teknik är kritisk
- Företagarens förmåga är grunden för bankens

bedömning idag

- Klart att EU-kvoterna blir kvar till 2015
- Bundenhet, skäl för både utvecklare och avvecklare
- Lidl in i Sverige, med tysk mjölk
- Svensk mjölkproduktion befinner sig i en brytningstid med många orosmoln
- Mjölkspriset förutspås sjunka, kostnaderna öka
- En viss riskvillighet behövs för framtida mjölkföretagare
- Kritik av projektet "Kostnadsjakten" för att klara 2:50 per kilo
- ... det gäller att springa fort, veta vad man vill och ha koll – de som springer fortast klarar sig,
- Låga räntor och höga arbetskostnader – lönsamt att investera bort manuella arbetsmoment
- Bibehållen svensk totalproduktion kräver högre avkastning, fler kor, 60–70 000 nya koplatsar
- Alla behöver ett bollplank. Visa att du bryr dig
- Fördelarna överväger, jättekul med djuren, men ensamt och sårbart att vara mjölkbonde.

Perioden 2005–2009:

- Svag lönsamhetsförbättring 2005
- Regelverken knäcker oss, bl.a. betestvånget
- Maskinringarna, ger möjligheter i samband med strukturförändringarna
- Kombinera djuröga, företagande, personalledning och teknik
- Bättre skapa lönsamhet i den nuvarande produktionen än stora investeringar
- Nu slutar även lite större besättningar
- Frågan är om utökarna väger upp de som avvecklade?
- Hög kalvdödlighet – byggde separat kalvstall
- Gårdsråd
- Svårt med likviditeten på grund av att mjölkbidraget betalas ut först i januari nästa år
- Använder tiden roboten sparar in till att köra åt andra
- Lägsta kvotutnyttjandet hittills: 94% år 2006
- 2007 var intresset för att investera stort i södra Sverige.
- De satsar när andra tvekar

På en gård hade man återupptagit mjölkproduktionen: Det var jobbigare att både arbeta borta och ha köttdjur.

Foto: Jenny Svennås-Gillner.

- EU:s mjölköverskott borta, det är i stort sett balans i EU
- Stålbadet är över, den mörkaste tiden ligger bakom oss
- Priserna väntas gå upp, bl.a. p.g.a. indiska exportrestriktioner och minskning i Australien
- Slutet av 2007: Stor mjölkprishöjning
- Mer fluktuerande priser kräver strategiska vägval, kostnads kontroll, effektivisering m.m.
- Bankens drömkund, lägg upp det så här
- Vildsvinsstammen har exploderat
- Landets högst avkastande besättningar – den årliga topplistan
- Många fler smittvägar med större besättningar
- Byggboom och rekordinvesteringar i teknik
- Glöm inte familjen under bygget
- Starka band till gården
- Att det finns någon som väntas ta över är en viktig faktor för att satsa
- Trendbrott: Mjölken ökar, fler satsar, nya kopplatser, bra netto, nybyggda stallar
- Allt fler har kommit igenom inkörningsperioden efter nybygget
- Mjölkbonden som den moderna hjälten, lokalt näringsliv, high-tech, framtidstro, stolthet, hålla landsbygden levande
- Ett nattsvart 2009 väntas: lågkonjunktur, finansiell kris, sänkt köpkraft, global överproduktion
- Europas mjölkbönder hukar sig i snålblåsten
- ”Kostnadsjakten”; Spara i ladorna, hitta egna styrkor, sikta på bästa ¼ bland producenterna
- Sök hjälp i tid, någon att prata med
- Sociala mediers inverkan på konsumtionen av mejerivaror.
- Råd från engelsk producent: varning för maskinköp, hög skuldsättning ska inte gå i arv
- Små mejerier, närproducerat
- Milko, prissänkningar: Särskilt de som byggt det kämpigt nu
- Högre kodödlig och smitt-tryck vid övergång till stor lösdrift, behövs många kvigor då
- Längre uppfödningstid för kvigor än produktionstid som kor
- Det finns inga snälla tjuvar
- Holsteinkorna får inte bli större, det blir trångt. Stora kor ett växande problem
- Många mjölkbönder är extremt stressade
- Guldmedaljen, en livslång sporre
- Ökad öppenhet för att någon utanför släkten kan ta över
- Förslag att förbjuda uppbundna kor hotar mjölkbesättningar att upphöra i förtid
- Fjärde prissänkningen år 2011, nu under 3 kr
- Debatten rasar på Facebook o ledarsidor: Vad ska hända med svensk mjölkproduktion?
- Skåne: väntar på att affären med Lactalis ska slutföras
- Inte direkt samband mellan växande global befolkning och mjölkpris
- Stora gårdar tillbaka till assistentsemin, hinner inte själva
- V i behöver minskat regelkrångel och ha mindre av administrativa krav
- Sorgligt att så många slutar.
- Växas satsning Kalvlyftet
- Dyra byggen i Sverige
- Svensk mjölk: mycket kapitalintensivt, relativt låg omsättning, priskänslig bulkproduktion
- Riskerna med skuldsättning har ökat... du måste få produktionen att fungera väldigt väl
- Du måste vara en av de bästa för att få låna av banken
- Bankerna har tröttnat på usla prognoser
- Vad avgör om en byggnation leder till avveckling eller fortsatt utveckling?
- Projektet ”Ledarpraktikan” för bättre arbetsledning på expanderande mjölkföretag
- Beteslagen hindrar tillväxt
- Mellanleden tar pengarna
- 47% av de som slutade 2012 var under 55 år
- Nu mer försiktiga investeringar – i motsats till 07/08 då nivåerna ibland var oförsvarliga
- Vi la ner, det gick inte att driva en mjölkgård på

Perioden 2010–2014:

- Lägg tiden på djuren och odlingen, inte på vägarna
- De senaste 10 åren har mjölken genomgått ett stålbåd
- De gamla korna tog stryk av flytten till den nya ladugården, mastiter, stress
- Nu mycket av övervakning och teknik, inte samma jobb som förr
- Korna kvar tack vare roboten
- Det behövs bättre stöd till gårdar som växer, gick nästan in i väggen

svensk landsbygd för världsmarknaden

- Inte bygga en hel näring på att släkt och vänner jobbar ideellt, och billig arbetskraft från öst
- Frågor om beredskap saknas i konkurrenskraftutredningen
- 2009 var den sämsta lönsamheten någonsin dittills – men 2012 blev värre
- Bättre 2013, nu gäller det att skapa strategier före nästa dip
- Arla tror mycket på Kina och Afrika, men jag som producent är lite skeptisk
- Vi går mot en besvärlig höst 2014: handelsbojkott i öst, och minskad kinesisk efterfrågan
- Totalt 82 öres sänkning 2014. Det ser riktigt illa ut
- Vi har enorma möjligheter att bidra med hållbar och miljösmart mjölkproduktion
- OECD: fallande priser de närmaste tio åren, pga av ökad avkastning, trots ökad befolkning
- Det har byggts för dyrt i Sverige, har ingen räknat på risk?
- Mjölkproducent: prognoserna om mjölkpris är rena gissningar som alltid slagit fel
- Mjölkproducent: trött på tjetat om svenska mervärden, man har pratat om det i 25 år
- Konkurrenskraften, kan den utredas fram?

Perioden 2015–2019:

- Europa drunknar i mjölk. Demonstrationer i Bryssel
- EU-analytiker i Bryssel: Sverige och Finland saknar konkurrensförmåga
- Mjölk-krisen är omedelbar, bråttom! Men vi är räddningsbara
- Vi har helt enkelt för mycket mjölk. Grundproblemet är global överproduktion
- Nu, 2015, är det något annat som händer än den vanliga strukturomvandlingen
- Vi har en kortsiktig svår kris nu, men den långsiktiga är värre
- Rabobank: Återhämtning väntas någon gång under det första halvåret 2016
- Nu gäller det att orka och ekonomiskt ta sig igenom ekluten
- Det finns de som kan satsa och vågar...
- Att trimma produktionen ytterligare är nästan

En mjölkproducent menade krasst att prognoserna om mjölkpris är rena gissningar som alltid slagit fel.

alltid en möjlighet

- Nu är mjölkpriset 2:33 (nr 8, 2016), ungefär som 1984
- Det är en personlig tragedi när man tvingas lägga ner
- Lägre arbetstid inom mjölken, ett måste för konkurrenskraften
- Dyr robotservice
- Gård som återupptagit mjölkproduktionen, det var sämre att jobba borta och ha köttdjur
- Strukturomvandling är helt nödvändigt för att vi ska lyckas. Tillgång till mark avgörande
- Vila är viktigt, och att hitta energi i vardagen
- Många mår jättedåligt nu, och jobbar mycket
- Vi får vänta på konkurrenskraft-utredningen, men den kanske inte är till så mycket hjälp
- Förhoppningar om politiska livsmedelsstrategier måste ersättas med egna vägar för tillväxt
- Efter EU-kvoternas avveckling 2015: högst påtagligt vad det är att vara företagare på en fri marknad
- Importen har dragit iväg sedan millennieskiftet

- Går det att klara situationen genom ett kontinuerligt äldre byggnadsbestånd
- Förskjutningen mot mjölkpulver har skett relativt obemärkt
- Nu ljusnar det (Nr 10 2017). Mjölkspriset det högsta på tio år. Produktionen ökar, färre slutar
- Exporten inom EU går bra, och Kina har ökat importen
- Ska byta från robot till grop, den ger stress, djuren blir siffror på skärmen, vill se våra kor mer
- 25 kor, inga skulder. Under 24 mån inkalvning, Vi kan sluta när vi vill
- Dyngroboten är här
- Svag kronkurs bromsar mjölkspriset
- Det är inte säkert att Sverige har optimala förutsättningar för att konkurrera med import
- Vi måste vara förändringsskapande, inte bara anpassningsbara
- Byggbeslut kan innebära att vinna eller försvinna
- Det behövs 120 000 fler kor om vi ska vara självförsörjande
- Det var ett stort misstag när den gamla politiken strävade efter att en person skulle sköta allt
- Man måste växa för att klara investeringar
- Tror minskningen av gårdar fortsätter två år till, sedan planar det nog ut
- Foderbrist efter torrsommaren 2018, senare kalvningar med fler torkrelaterade problem
- Bekymmersamt om inte strukturutvecklingen täcker upp med mejerileveranser för de mindre gårdar som slutar
- Minskad ekoförsäljning.

IV. Sammanfattning och diskussion

Inledningsvis, med avstamp redan hösten 1979, var den inhemska mjölkproduktionen och konsumtionen i stort sett i balans. Mjölkssektorn hade då hämtat sig efter 1960-talets låga mjölkpriser och stora avgångar, och hade sedan några år in på 1970-talet upplevt några jämförelsevis problemfria år. Snart började dock överskottsproblem skönjas, samtidigt som räntorna steg och allmänhetens intresse för att stödja jordbruket sjönk. 1980-talet beskrivs i tidningen *Husdjur* som ganska rörigt, med införande och upphörande av ett antal olika stöd och regler, ökade konsumentkrav på kvalitet och god djuretik. Sett i backspegeln var det dock jämförelsevis oproblematiskt att vara mjölkproducent under åttiotalet, åtminstone betydligt lugnare än under det mycket händelserika nittioalet. Decenniet inleddes med 1990 års riksdagsbeslut om att stöpa om det tidigare reglerade svenska jordbruket till marknadsekonomi, inhemsk marknadsekonomi. I syfte att nå balans mellan produktion och konsumtion planerades för dramatiska, om än formellt sett frivilliga nedskärningar: En fjärdedel av mjölken, en tredjedel av korna och hälften av mjölkproducenterna skulle bort, och det helst inom ett år!

Det blev inte riktigt så illa, EU-medlemskapet år 1995 kom emellan. Medan produktionsmål och överskottsproblem tidigare hade relaterats till den svenska konsumtionen fick man nu, som mjölkssektorn önskat, tillträde till EU:s inre marknad samtidigt som andra EU-länder fick tillträde till den tidigare skyddade svenska marknaden. Det här blev inte så enkelt som *Husdjurs* läsare hade förespeglats i förvånansvärt starkt argumenterande texter i tidningen. 1990-talets andra hälft blev snarare något av en besvikelse. Förhoppningar om exportmöjligheter blev inte som tänkt och kostnaderna sjönk inte heller så som en del hoppats. Vid köksbord och på foderbord runt om i landet

växte dessutom frustrationen över otydliga regler och blanketter, otillräckliga mjölkkvoter, örönmärkesbyråkrati och sena besked.

Efter millennieskiftet ökade optimismen, om än i varierande grad beroende på mjölkprisets svängningar. Den sedan femtiotalet pågående struktur-rationaliseringen fortsatte, men nu i form av ett storskaligt teknikskifte med ytterst kapitalkrävande investeringar i stora lösdrifter, avancerad inomgårdsteknologi och kraftigt ökade besättningsstorlekar. Så omvälvande förändringar var det svårt att föreställa sig bara några år tidigare. Jobbet som mjölkbonde blev samtidigt alltmer en fråga om företagande och arbetsledning, med djurskötseln allt mer distanserad och många rutiner överförda till bildskärmsarbete. Den här modellen har varit mer eller mindre vägledande sedan dess, vilket tydligt återspeglas i *Husdjurs* redaktionella texter, gårdsbesök och annat material.

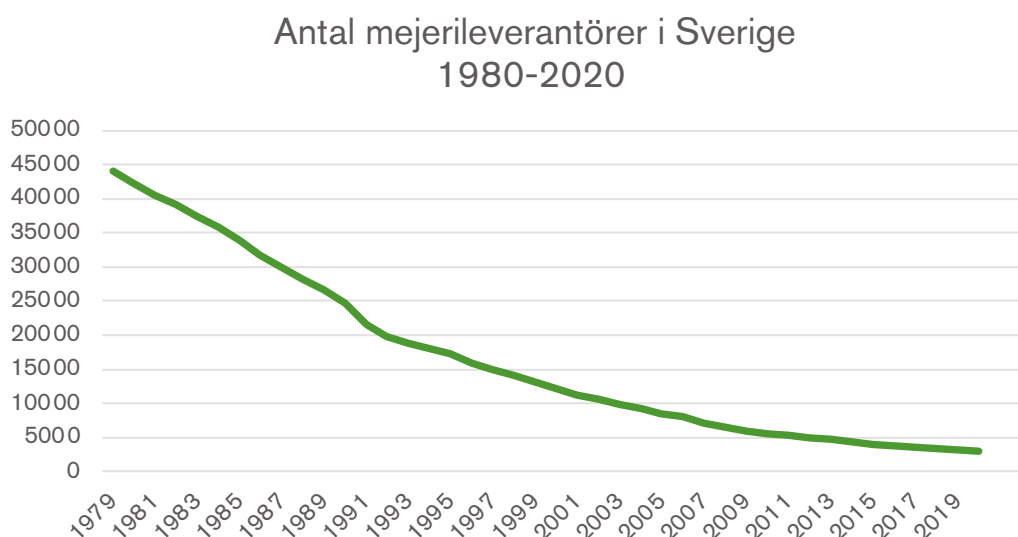
I linje med tidningens uppgift att "... hitta realistiska möjligheter och nya lösningar, inspirera, hitta effektiviseringsmöjligheter och visa på potential för vidare utveckling" lyfte tidningen gärna fram förslag på förbättringar: Avkastningen kan höjas lite till, brunstpassningen bli lite mer noggrann, utfodringen likaså, och hur är det med kilo mjölk per arbetad timme? Indirekt innebar det att kraven på produktivitet och effektivitet skruvades upp ytterligare, i kombination med fortsatt utslagning. Den här processen välkomnades, åtminstone under 80- och 90-talen, som ett sätt att stärka de kvarvarande, men utan att man förutsåg att processen skulle fortsätta och fortsätta, att de unga duktiga "framtidbönderna" med ideala ladugårdar inte skulle vara det för alltid. Insikten om att även duktiga mjölkproducenter åldras har blivit särskilt tydlig genom studiens fyrtioårs-perspektiv.

Strukturomvandling och stora systemförändringar

Svensk mjölkproduktion 1980 – 2020 utmärktes av en minst sagt kraftig strukturomvandling och omfattande systemförändringar, dels en övergång från ett statligt reglerat system med inhemskt fokus till exponering för den internationella mejerimarknaden, dels av ett omfattande tekniskifte i och omkring ladugårdarna. Det ena har möjliggjort det andra och sammantaget genererat stora och snabba förändringar på gårdsnivå och på landsbygden i stort. Strukturomvandlingen, som fortfarande pågår, karakteriseras av färre men större kvarvarande besättningar. Antalet kor per besättning har ökat särskilt kraftigt i samband med de två senaste decenniernas tekniskifte. Jämfört med år 1950 är idag 99 procent av mjölkproducenterna borta, även om många av deras rödmålade ladugårdar fortfarande ger en idyllisk karaktär åt landsbygden. Vid utgången av år 2019 var antalet besättningar 7,5 procent av antalet år 1980, och 6,4 procent vid en jämförelse med utgången av 2022. Den

långsiktigt pågående nedläggningstrenden framgår av Figur A som även ingår som Figur 1 i DelV.

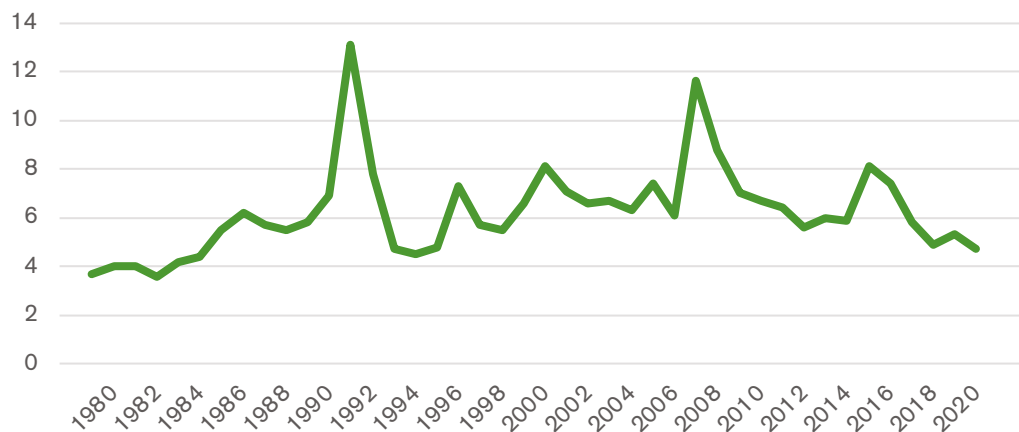
Nedläggningarna har utan tvekan drivits av ett långsiktigt nedåtgående mjölkpris som till stora delar kan relateras till överskottsproduktion. Medan 1980-talets överskott sågs som orsakat av bristande balans mellan inhemsk produktion och konsumtion, så har det efter bland annat EU-medlemskapet år 1995 och Arla MD Foods-fusionen år 2000, snarare handlat om hur globala överskott och den internationella mejerimarknaden har påverkat priset till de svenska producenterna. Sänkt avräkningspris kan ofta ha varit den utlösande faktorn för beslutet att sälja korna, i kombination med någon annan omständighet. Sådana bidragande faktorer har enligt tidningsstudien varit: ålder och hälsa; tanken att ”det är ändå ingen som tar över”; ensamhet och bundenhet; att man blivit less på kontroller, byråkrati och bristande inflytande; otillräcklig mjölkkvot, eller investeringskrävande myndighetskrav. En drivande faktor för de många nedläggningarna är den sneda åldersstrukturen, med en mycket stor andel äldre men bara ett fåtal yngre mjölkföretagare. Över tid har

Figur A. Antal mjölkleverantörer i Sverige år 1980–2020.

Källor: Statistisk årsbok, Jordbruksstatistisk årsbok, Jordbruksstatistisk sammanställning och Jordbruksverkets statistikdatabas.

Nettominskning av antalet mejerileverantörer sedan föregående år, 1980-2020, procent

Figur B. Nettominuskning av antalet mejerileverantörer sedan föregående år, år 1980–2020. Nettominuskningen avser antal som slutat, minus antal som börjat som mejerileverantörer.

Källor: Statistisk årsbok, Jordbruksstatistisk årsbok, Jordbruksstatistisk sammanställning och Jordbruksverkets statistikdatabas.

problemet förstärkts allt mer. Från år 2003 till 2020 halverades visserligen antalet mjölkföretagare som var 60 år och äldre, men i kategorin mellan 25 och 44 år var minskningen så stor som fyra femtedelar.¹ Det har funnits en logik i att många slutat, det som har brutit är att så få har börjat. Här har bland annat det kapitalkrävande tekniksiftet medverkat till att göra överlåtelser ännu svårare än tidigare.

Figur B, som även ingår som Figur 2 i Del V, visar hur nettominuskningen av antalet besättningar varierat (d.v.s. antalet som upphört minus antalet som börjat). Topparna visar att bland annat år 1990–91 var extremt hårt drabbat, förklarat av uttalade krav på nedläggningar i samband med avregleringen av det svenska jordbruket. Tiden omkring 2015–16 är ett annat tydligt exempel, som skulle kunna förklaras av ett extremt lågt mjölkpris. Även toppen vid mitten av 1980-talet har en möjlig förklaring i det dåtida så kallade tvåprissystemet. Övriga toppar och dalar har mindre specifika förklaringar, men skulle kunna

ha samband med ändrade regelverk, EU-medlemskapet, torka och andra väderrelaterade problem, olika krav från mejerier och/eller negativa omvärldsattityder. Avvecklingen av mjölkproduktionen på en gård kan ibland ha skett relativt snabbt men kan i andra fall ha varit en utdragen process på några år, vilket gör det svårt att relatera diagrammets toppar och dalar direkt till något specifikt problem vid samma tidpunkt.

Förutom sänkt betalning och en problematisk åldersstruktur har strukturomvandlingen även drivits av två omfattande systemskiftena inom mjölkproduktionen:

- Övergången från att ha varit en reglerad sektor inriktad på balans mellan inhemsk produktion och konsumtion, till att ingå i EU:s inre marknad. I det här systemskiftet, som inleddes under tidigt 90-tal kom snart även en förändrad marknadssituation att ingå, i samband med förändrade mejeristrukturer med fusioner, utländskt ägande, och globala satsningar snarare

¹ Jordbruksverkets statistikdatabas. https://statistik.sjv.se/PXWeb/pxweb/sv/Jordbruksverkets%20statistikdatabas/Jordbruksverkets%20statistikdatabas_Jordbruksforetag_Jordbruksforetag%20och%20jordbruksforetagare/J00106F03.px/table/tableViewLayout1/?rxid=5adf4929-f548-4f27-9bc9-78e127837625

än tidigare kooperativa ideal. Förändringarna har haft stor inverkan på mjölkpriset, vilket ingår i den här studien, medan övriga delar i huvudsak förbigås.

- Teknikskiftet har förändrat djurskötseln från att vara en kombination av fysiskt manuellt arbete och analog maskinteknik till ett nytt tekniskt komplex karakteriserat av minimerat fysiskt manuellt arbete i kombination med brett omfattande digital teknik och automatisering. Förändringen inleddes generellt sett omkring millennieskiftet och pågår fortfarande.

Teknikskiftet har drivits och möjliggjorts av tillgång till ny teknik, tillgång till kapital, låga kapitalkostnader, höga arbetskostnader och låg/sänkt betalning för mjölken. Samtidigt har besättningsstorlekarna ökat, ofta sprängvis, till exempel från 40 till 200 kor. Vidare har avel och utfodring medverkat till kontinuerligt ökad avkastning per ko. Ytterligare en faktor som verkat i samma riktning är enskilda mjölkföretags ökade möjligheter till territoriell expansion genom arrenden och/eller köp av arealer för foderproduktion på långt avstånd från gårdscentrum. Prispressen och andra förhållanden har medverkat till att många mjölkföretag lagts ner, medan andra producenter hanterat situationen genom att expandera och producera väsentligt mycket mer mjölk, både totalt och per arbetad timme.

Sammanfattande intryck, en friare diskussion

Det har varken varit eller upplevts vara enkelt att försörja sig som mjölkproducent under något av de fyra decennier som analyserats. Det ena problemet har avlöst det andra, optimism och pessimism har växelverkat och om och om igen krävt beslut och handling. Särskilt sedan åren runt millennieskiftet har förändringarna på gårdsnivå skett snabbt, stort och i riktningar som inte varit lätta att förutse. Mest iögonfallande är de stora nya lösdriфтsladugårdarna, de allt mer dominerande stora svart-vita holstein-korna, och den digitala teknik som övertagit en stor del av det tidigare manuella fysiska arbetet med djuren. Samtidigt har

arbetet som mjölkbonde blivit allt mer komplext. Flera variabler har tillkommit så som spelet på den globala mejerimarknaden med dess volatila priser, vilket är en annan värld än under 80-talets svenska mejerikooperation. Vidare utgörs sedan 90-talets mitt en betydande andel av bruttointäkten av jordbruksstöd, att fortlöpande värdera och hantera. Andra aspekter är lagar, regler och kontroller, liksom medvetenhet om miljöpåverkan och konsumentperspektiv. För producenter med stora besättningar och flera anställda har dessutom det dagliga arbetet kommit att handla allt mer om företags- och arbetsledning.

Vid 90-talets mitt befann sig Sveriges mjölkproducenter på tröskeln till något nytt. Man försökte sätta sig in i EU:s CAP (Common Agricultural Policy), och glömde den tidigare svenska jordbrukspolitiken med det sena 80-talets tvåprissystem och det tidiga 90-talets avreglering och desperata uppmaningar om halverad mjölkproduktion. Mobiltelefonen underlättade arbetet och minskade isoleringen i vardagen, och mjölkkningsroboten var under utveckling men

Det har inte varit enkelt att försörja sig som mjölkproducent under de fyra decennier som analyserats.

Det sena 90-talets mjölkproducent hoppades på en fräscht renoverad båsladugård för 40–50 kor med en del arbetsbesparande teknik och att kunna ta lite ledigt då och då, bland annat för att visa barnen och andra att en mjölkbonde kunde vara ledig.

ännu långt borta. Det fanns fortfarande omkring 15 000 mjölkbönder runt om i landet, även om antalet hade halverats de senaste tio åren.

Vad hoppades dåtidens mjölkbonde fortsättningsvis för det egna företaget?² För att börja med motsatsen, vad nämnde man i stort sett inte i tidningen? Man nämnde inte något om att man var trött på korna, ville sälja dem och jobba med något annat. Vidare drömde man inte om att investera i mjölkning med robot, och inte heller om att sitta framför en bildskärm och hålla koll på korna. Tidningen gav inte heller intryck av att 90-talets mjölkproducenter drömde om en framtid med mångdubbelt större besättning, omsättning och skuldsättning. Det man istället hoppades på var snarare en fräscht renoverad båsladugård för 40–50 kor, med en del arbetsbesparande teknik och att ...

- ... kunna fortsätta som mjölkbonde
- ... få tillräckligt betalt för mjölken för att klara ekonomin

- ... ha åtminstone någon granne att prata med och bolla idéer med
- ... helst kunna ha en anställd, en arbetskamrat
- ... andra ska förstå vad man gör, och hur bra livsmedel man producerar
- ... få arbetsro efter alla förändringar de senaste tio åren.
- ... slippa så mycket som möjligt av tidsödande regelverk, kontroller och byråkrati
- ... någon tar över så småningom (äldre mjölkbönder)
- ... kunna ta lite ledigt, bl.a. för att visa barn och andra att man kan vara ledig
- ... kunna underhålla byggnader och maskiner, och göra en och annan investering

Man har velat så väl!

I nummer efter nummer, år efter år, präglades tidningen *Husdjur* av att alla ville så väl. Mjölkproducenter, rådgivare, forskare, representanter för olika organisationer och

² Exempelen på vad man hoppades respektive inte hoppades på är generella slutsatser baserade på hela studien.

för mejerierna, alla försökte hitta vägar för att korna, mjölken och mjölkbönderna skulle få en ljus framtid. Tidningen gav också intryck av att det ofta fanns en järnvilja för att klara korna och gården, trots att det tillkom nya problem. Dessutom hade man ofta förmågan att se hoppfullt på framtiden, bland annat genom en spridd föreställning om att det förr eller senare blir bättre.

Tidningen gav också bilden av en nästan gränslöst hög ambitionsnivå, inom mjölksektorn i allmänhet och på mjölkgårdarna i synnerhet. Man fortsatte dessutom att vara ambitiös och försöka hålla ut, utan att sätta ner foten när prispress eller andra krav skruvades åt. Istället producerade mjölkbonden mer när priserna sänktes, och investerade ibland mera för att hinna mera. Särskilt under de två senaste decennierna var det många som expanderade och skuldsatte sig högt, och tog stora ekonomiska risker för att få fortsätta verksamheten.

Den stora lösdriften, full fart dygnet runt

En positiv effekt av de stora besättningarna har varit att ensamarbetet minskade. Även om man samtidigt strävade efter att minimera det manuella arbetet så var/är verksamheten på de stora mjölkföretagen så omfattande att det behövdes anställda, ett antal arbetskamrater. Under 1980- och 90-talen vittnade flera artiklar i Husdjur om ensamheten i arbetet som ett av de stora problemen och ibland också som en bidragande faktor för att sälja korna.

Samtidigt som ljuset lyser dygnet runt på det stora mjölkföretaget så lyser det inte alls där mjölkproduktionen lagts ner. Om en stor gård 2019 ersätter tio gårdar 1980, så har det samtidigt blivit en polarisering med hög intensitet dygnet runt på den stora gården, men bara där. Samtidigt ligger det mycket ansvar på den stora

mjölkgården, och då inte bara för det egna företaget utan också för stora arealer åker och betesmarker, liksom för livet i lokalsamhället och på sätt och vis också ur beredskapsperspektiv.

Den högteknologiska mjölkkladugården förutsätter inte bara omfattande nyinvesteringar i samband med bygget, utan ofta även följdinvesteringar, liksom mer eller mindre täta återinvesteringar. I jämförelse med 80- och 90-talen handlar det om mycket pengar, ofta stora lån att både bli beviljad och kunna betala år efter år. Återinvesteringarna innebär ett mer ofta återkommande ifrågasättande av om det är möjligt att fortsätta eller ej och kan därmed öka sannolikheten för att ett mjölkföretag läggs ner. Det har uppenbarligen blivit både dyrare och mer riskfyllt ekonomiskt att vara mjölkproducent, för att inte tala om hur det är för de som vill bli det.

Medgörlighet och ängslighet, men ändå en stark självbild

Decennium efter decennium skrev tidningen om framtidstro, och försökte i all välmening uppmuntra sina läsare. Frekventa upprepningar om nödvändigheten av fortsatt framtidstro kombinerades ibland med en självbild av förträfflighet. Självbilden var särskilt positivt under tiden strax före EU-medlemskapet: ”Vi i Sverige har världens bästa bönder”; ”Vi kan konkurrera med vem som helst, det ska vi utnyttja när vi får tillgång till större marknader...” Men Europa väntade inte på svenska mejerivaror ... Det visade sig, också enligt tidningen att ”I många avseenden hänger våra internationella konkurrenter oss i hasorna och på vissa områden ligger före.” Som kontrast framträdde också en oro för att politiker och konsumenter inte säkert förstod och värnade den svenska mjölkproduktionens existensberättigande: ”... vi gör allt vi kan för att politiker, konsumenter och media ska gilla oss!” Sammantaget antydde det omfattande tidningsmaterialet att det inte alltid varit mjölksektorn som haft initiativet, att man ofta legat steget efter. Ett exempel var den

omfattande mediala debatten om etiska frågor kring djurskydd och foder i mitten av åttiotalet, som då gav snabb respons i tidningen men som det var mer eller mindre tyst om i tidningen dessförinnan. Även under senare år framträdde en viss tendens att ligga steget efter, vilket en mjölkproducent formulerade i tidningen så sent som 2018: ”Vi måste vara förändringsskapande, inte bara anpassningsbara!”

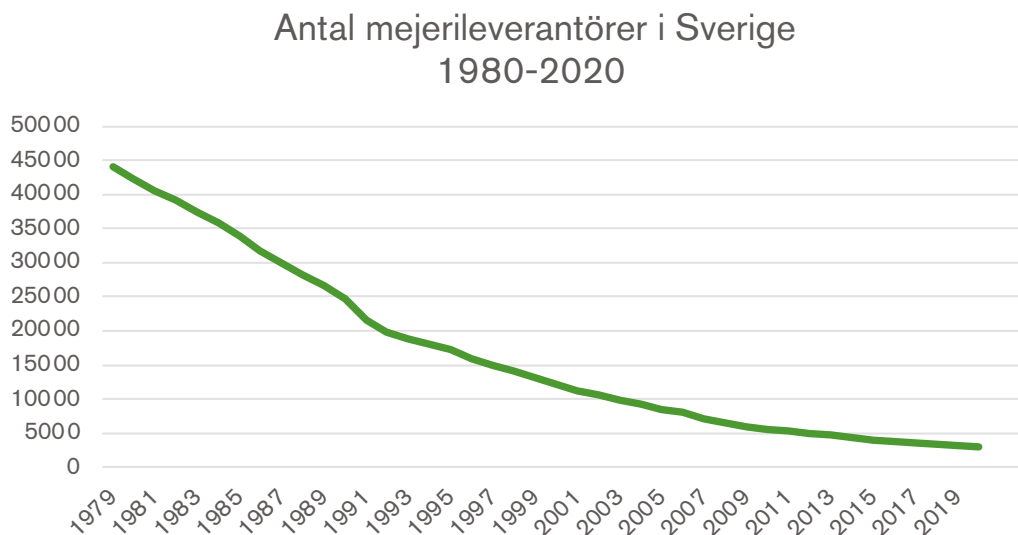
Vad är det man har velat rädda?

Frågan ”Vad är det man velat rädda” har återkommande funnits med som en oroskänsla genom hela arbetet med de fyrtio årgångarna. Vad är det man har velat rädda? Mjölkkorna? Mjölkbönderna? Gårdarna? Landskapet? Husdjursföreningarna? Den goda osten? Det väntade och logiska svaret är att man förstås velat rädda allt! Men frågan har fortsatt att återkomma, ackompanjerad av en medvetenhet om att de många nedläggningar som hela tiden pågått i kulisserna, bakom tidningens artiklar om gårdar med fantastiska och inspirerande satsningar.

Här finns en strukturomvandlingens ambivalens, att decennium efter decennium banta ner sektorn för att ge plats åt färre som föreställs få det bättre då, trots att man är medveten om att det kan vara nästan en tragedi att sluta. Och trots att det hela tycks fortsätta utan att man når målet. Så, vad är det egentligen man velat rädda? Vad är det som spelar roll? Spelar det någon roll om tio mjölkföretag ersätts av ett? Spelar det någon roll var i landet som produktionen sker? Och, kan vi föreställa oss vad är det som kommer att motivera människor att jobba med mjölkkor framöver?

Vi vet inte var Mjölksverige hade stått idag om historien hade tagit andra vägar de senaste 40 åren. Hur hade det blivit med korna om Sverige hade stannat utanför EU? Om kooperativa Arla istället hade fusionerat med t.ex. finska Valio, eller inte alls? Hur hade det varit om mjölkkningsroboten fått myndighetens och/eller konsumenternas nej? Om man hade lyckats ta mer initiativ, hade varit mindre anpassningsbar och kanske mindre tålig?

V. Bilagor, Figur 1- 10

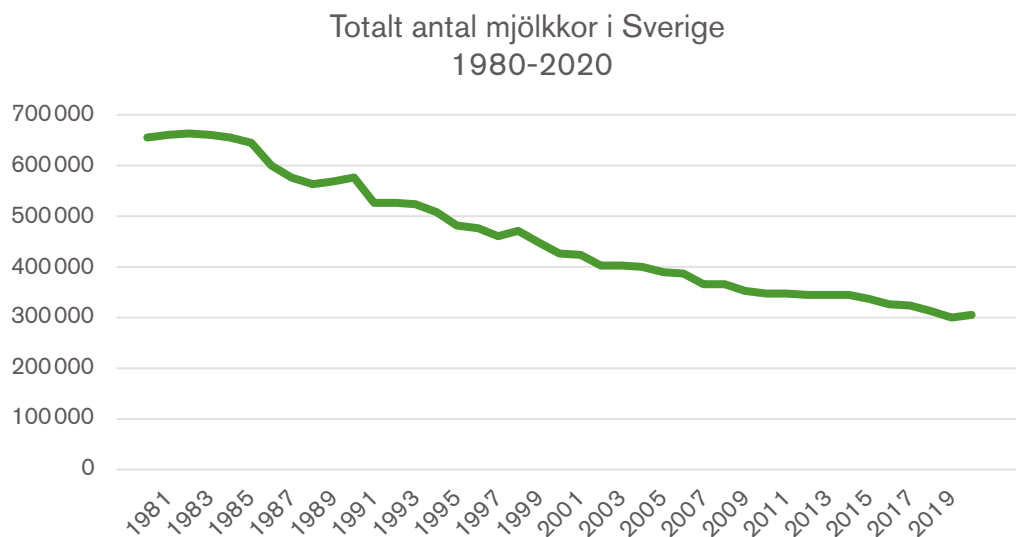
Figur 1. Antal mjölkleverantörer i Sverige år 1980–2020.

Källor: Statistisk årsbok, Jordbruksstatistisk årsbok, Jordbruksstatistisk sammanställning och Jordbruksverkets statistikdatabas.

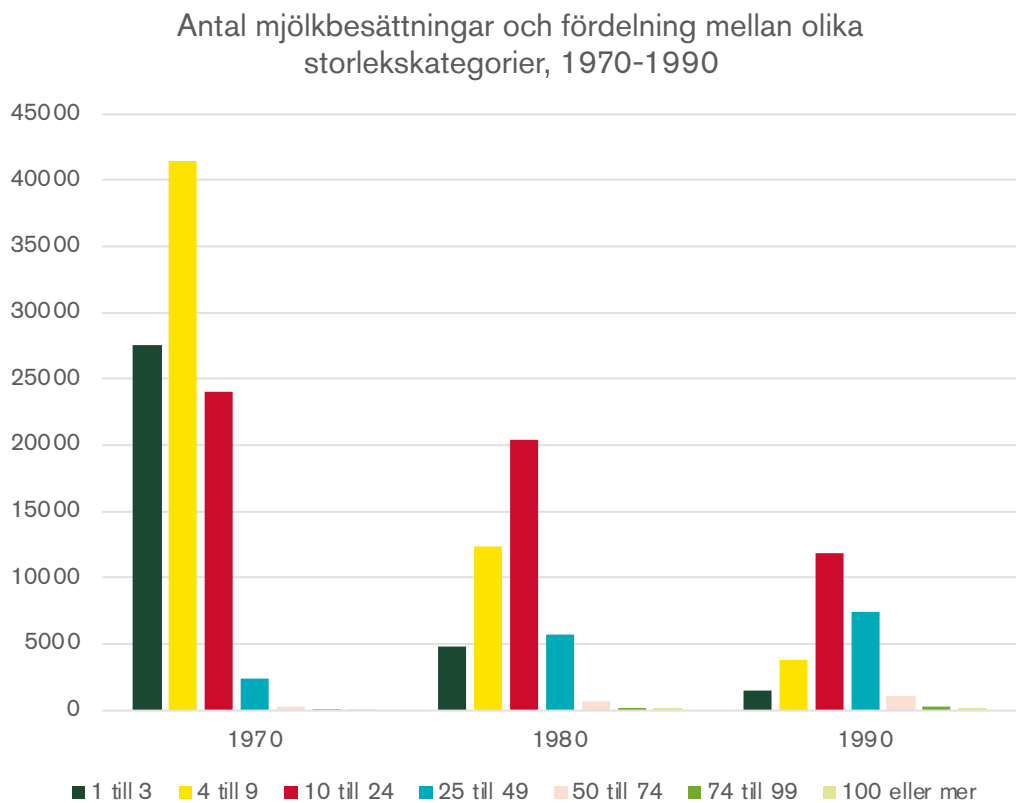

Figur 2. Nettominskning av antalet mejerileverantörer sedan föregående år, år 1980–2020. Nettominskningen avser antal som slutat, minus antal som börjat som mejerileverantörer.

Källor: Statistisk årsbok, Jordbruksstatistisk årsbok, Jordbruksstatistisk sammanställning och Jordbruksverkets statistikdatabas.

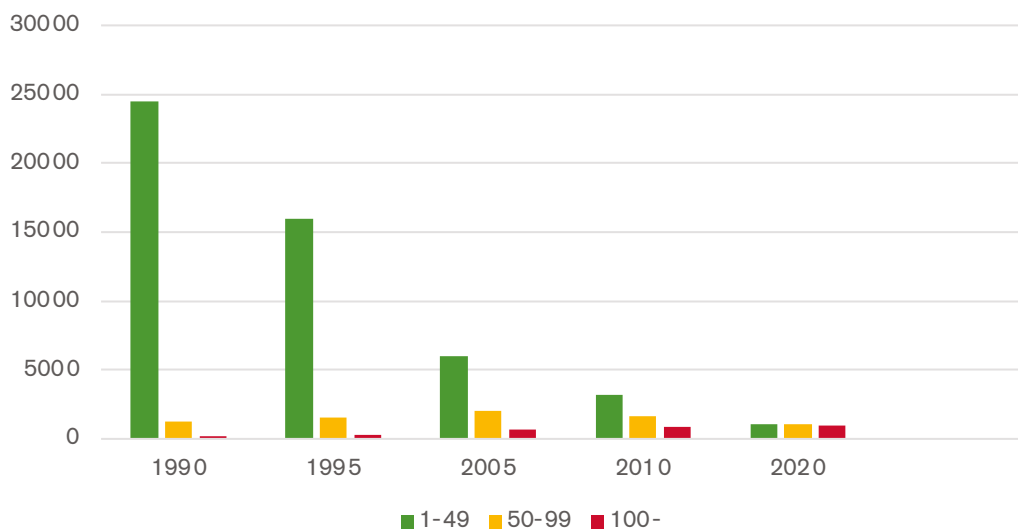
Figur 3. Totalt antal mjölkkor i Sverige 1980–2020.
Källor: Statistisk årsbok och Jordbruksverkets statistikdatabas.

Figur 4. Antal mjölkbesättningar och fördelning inom olika storlekskategorier (antal kor per besättning) år 1970, 1980 och 1990. Även situationen år 1970 har tagits med här, i syfte att ställa 1980 och 1990 i relation till förändringarna under den studerade tidsperioden 1980-2020.

Källor: Jordbruksstatistisk årsbok, Jordbruksstatistisk sammanställning och Jordbruksverkets statistikdatabas.

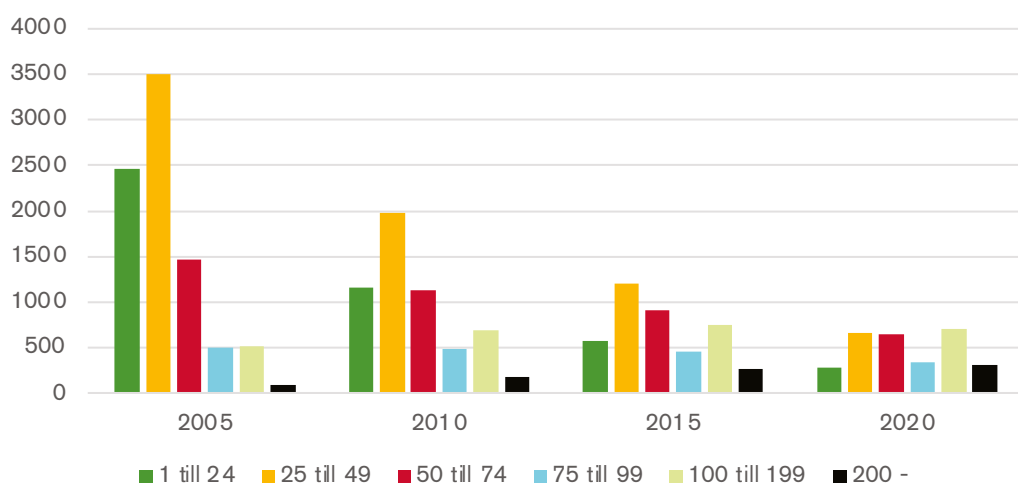
Antal mjölkbesättningar och fördelning mellan olika storlekskategorier, 1990-2020

Figur 5. Antal mjölkbesättningar och fördelning mellan olika storlekskategorier 1990–2020. Den officiella statistikens kriterier för olika storlekskategorier har ändrats över tid, bland annat kategorin 1-49 kor som utgörs av fyra kategorier i Figur 4, men bara en i Figur 5.

Källor: Jordbruksstatistisk årsbok, Jordbruksstatistisk sammanställning och Jordbruksverkets statistikdatabas.

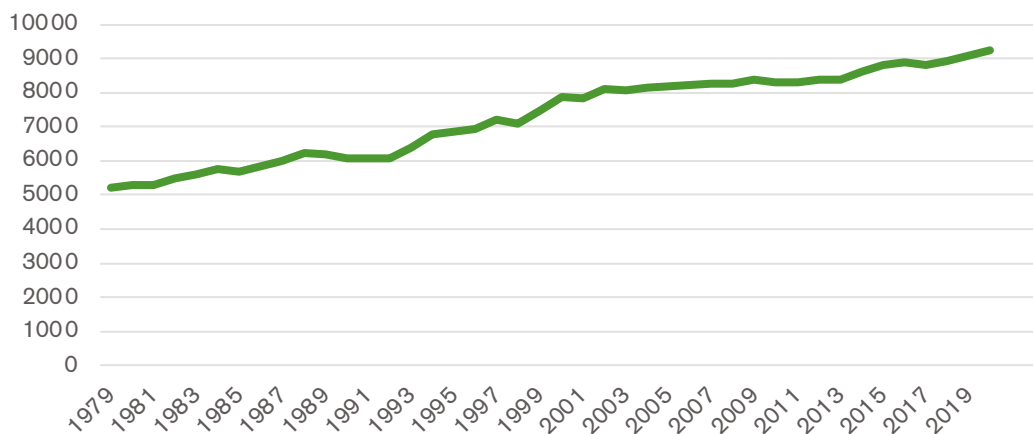
Antal mjölkbesättningar och fördelning mellan olika storlekskategorier, 2005 - 2020

Figur 6. Antal mjölkbesättningar och fördelning mellan olika storlekskategorier 2005-2020. I den här jämförelsen har det varit möjligt att visa på ytterligheterna, 1-24 kor respektive 200 kor eller fler.

Källor: Jordbruksstatistisk årsbok, Jordbruksstatistisk sammanställning och Jordbruksverkets statistikdatabas.

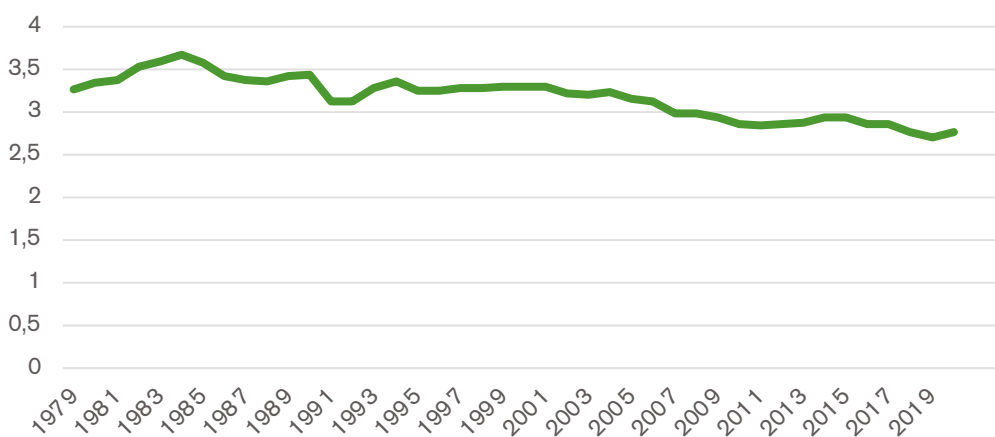
Kilo mjölk per ko och år, alla kor 1980 - 2020

Figur 7. Genomsnittlig avkastning per ko och år, alla mjölkkor, dvs även i icke-kontrollerade besättningar. Beräknat som total produktion fördelat på totalt antal mjölkkor.

Källor: Statistisk årsbok och Jordbruksverkets statistikdatabas respektive Jordbruksverkets statistikdatabas.

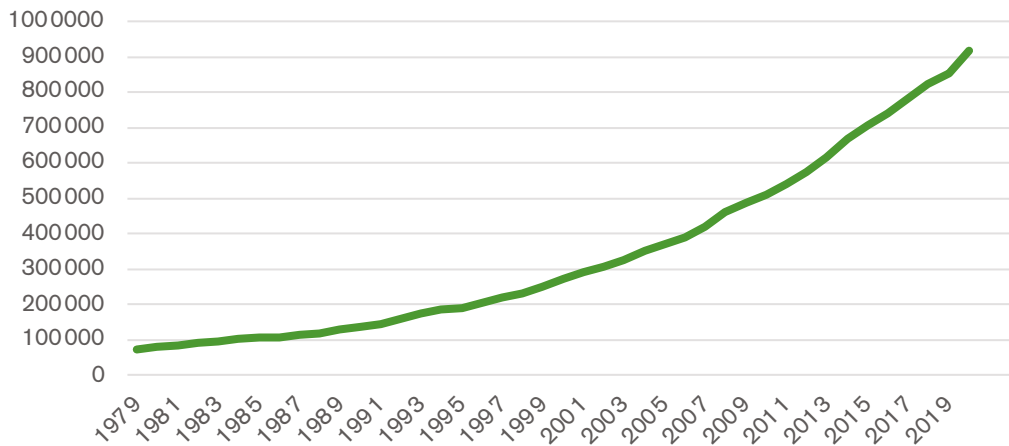
Total mjölkproduktion i Sverige, miljoner ton 1980-2020

Tabell 8. Total mjölkproduktion (levererad till mejeri) i Sverige 1980–2020, miljoner ton.

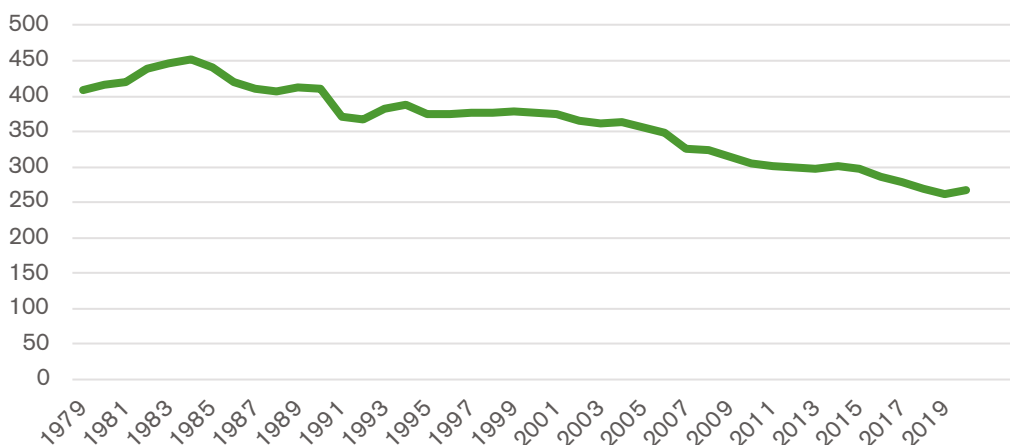
Källor: Statistisk årsbok, Jordbruksverkets statistikdatabas.

Genomsnittlig årlig leverans per besättning,
1980-2020, kg mjölk

Tabell 9. Genomsnittlig årlig leverans per besättning år 1980–2020, kg mjölk.
Källor: Statistisk årsbok; Jordbruksstatistisk sammanställning och Jordbruksverkets
Statistikdatabas.

Total årlig mjölkproduktion fördelad på antal invånare i
Sverige 1980-2020, kilo per person och år

Figur 10. Total årlig mjölkproduktion fördelad på antal invånare i Sverige år 1980–2020. Kilo per person och år.
Källor: SCB (invånare); Statistisk årsbok t.o.m. 2006 och därefter Jordbruksverkets statistikdatabas. (Statistisk
Årsbok upphörde efter 2012. För att få jämförbara siffror gjordes i det här fallet en övergång till Jordbruksverkets
statistikdatabas redan fr.o.m. 2007.)

SLU Future Food

SLU Future Food är en plattform som stimulerar och utvecklar tvärdisciplinär forskning och samverkan för ekonomiskt, ekologiskt och socialt hållbara livsmedelssystem.

- www.slu.se/futurefood
- SLU Future Foods nyhetsbrev
- @SLUFutureFood
- Feeding your mind
- futurefood@slu.se

SCIENCE AND
EDUCATION **FOR**
SUSTAINABLE
LIFE

SCIENCE AND
EDUCATION **FOR**
SUSTAINABLE
LIFE